

Επικοινωνία, Βιβλίο, Λογοτεχνία

Το ταξίδι της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας στη Βρετανία και τις Ηνωμένες Πολιτείες (1945-1985)¹

1. Επικοινωνία και Λογοτεχνία

ΕΣΥ ΕΙΣΑΙ ποιητής και γράφεις σε μια γλώσσα που λίγο την ξέρουν έξω από την Ελλάδα. Αναρωτιέμαι αν αισθάνεσαι κάποια πενία για το γεγονός ότι έξω από τη χώρα σου είσαι γνωστός στον κόσμο της ποίησης κυρίως από μεταφράσεις: (Κη-λι, 1982, σελ. 41).

Στον σύγχρονο κόσμο η νεοελληνική είναι μια περιφρασιακή γλώσσα. Την μιλούν δέκα εκατομμύρια άνθρωποι στο νοτιοανατολικό άκρο της Ευρώπης και μερικά αζόμενα εκατομμύρια Έλληνες σκορπισμένοι σε ολόκληρο τον κόσμο. Εκ των πραγμάτων, λοιπόν, η παραγωγή και η κατανάλωση βιβλίων στα νεοελληνικά προσκρούει και σε αριθμητικούς περιορισμούς. Όλα αυτά είναι γνωστά. Εκείνο όμως που δεν είναι γνωστό και χρειάζεται να ερευνηθεί είναι το αν αυτή η παραγωγή βιβλίων βρίσκει διαύλους μέσα από τη μετάφραση να περνά σε άλλες μεγαλύτερες γλωσσικά ομάδες εκτός των ονδρών της Ελλάδας.

Με αφετηρία την παραπάνω διαπίστωση, θα επιχειρηθεί να ερευνηθεί η μεταφορά της νεοελληνικής λογοτεχνίας στην αγγλική γλώσσα. Στόχος να αποτυπωθεί το πώς διαμορφώθηκε ένας από τους σημαντικότερους διεθνείς διαύλους επικοινωνίας των νεοελλήνων. Κι αυτό γιατί η εξέταση των εκδόσεων νεοελληνικών λογοτεχνικών βιβλίων τόσο στη Βρετανία όσο και στις Ηνωμένες Πολιτείες (που μαζί αποτελούν τον μεγαλύτερο εκδοτικό άξονα στον κόσμο) δίνει τη δυνατότητα να ερευνηθεί ένας από τους τρόπους επικοινωνίας με το διεθνές κοινό. Μιας επικοινωνίας που η σημασία της μπορεί να γίνει αντιληπτή και μόνο αν αναλογιστούμε πως σε ορισμένες περιπτώσεις η μετάφραση σε μια διεθνή γλώσσα, όπως η αγγλική, φέρνει ένα ελληνικό βιβλίο σε επαφή με ένα πολύ ευρύτερο ακροατήριο απ' ό,τι το πρωτότυπο. Έτσι, το συγκεκριμένο βιβλίο αναδεικνύεται σε μέσο της σύγχρονης μαζικής επικοινωνίας.

1.1. Επικοινωνία: η ιστορία μιας «εικόνας»

Στην πολιτισμική θεωρηση τόσο της Βρετανίας όσο και των ΗΠΑ κυριαρχεί η ζωνή αντίληψη της αγγλοσαξονικής πακιάδοσης.

ΔΙΑΜΑΝΤΗΣ ΜΗΑΣΑΝΤΗΣ

Φωτογραφίες από την παράσταση «Ιφιγένεια εν Ταύροις» (Θεσσαλικό Θέατρο). Κωστούμια: Γιώργος Ζιάκας.

Είναι, λοιπόν, εύλογο να διαπιστωθεί πως υπάρχουν μια σειρά «εικόνας» για τη σύγχρονη Ελλάδα που κυκλοφορούν στο αγγλοαμερικάνικο σύστημα επικοινωνίας και διαμορφώνουν σε ορισμένες περιπτώσεις μια συγγλίνουσα «οπτική» για τον νεοελληνικό χώρο και τους ανθρώπους του. Μια οπτική, που σχετίζεται με την ιστορική προσέγγιση της νεότερης Ελλάδας αρχικά από τη Βρετανία και αργότερα από τις ΗΠΑ.

Η οπτική αυτή δεν είναι σταθερή διαχρονικά, αλλά μεταβάλλεται όπως συμβαίνει και με όλα τα φαινόμενα που αναφέρονται στην επικοινωνία. Στην περίπτωση της νεότερης Ελλάδας, η διαχρονική αυτή οπτική θα μπορούσε να ταξινομηθεί σε τρεις διαδοχικές, αλλά και ως ένα βαθμό συνυπάρχουσες «εικόνας», οι οποίες σχετίζονται τόσο με την κοινωνική εξέλιξη όσο και με τις αλλαγές στα μέσα μαζικής επικοινωνίας:

1. Στην πρώτη «εικόνα» κυριαρχεί η προσέγγιση του ρομαντισμού. Η νεότερη Ελλάδα αρχίζει αρχικά να εμφανίζεται μέσα από την ιστορία. Πρόκειται για μια «εικόνα» που έχει τις ρίζες της στην Αναγέννηση και στην περίοδο του Διαφωτισμού. Η ανάδειξη του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού ως βασικού συντελεστή στη θεμελίωση των αρχών της ελευθερίας, του ορθού λόγου και του αντιζηλιασμού, διαμορφώνει τη διαχρονική σχέση με το χώρο των διανοουμένων και των κλασικιστών. Σπέρματα αυτής της αντίληψης βρίσκουμε και στον Λόρδο Βύρωνα.

Η «εικόνα» αυτή εξελίσσεται και σε πολλές περιπτώσεις φτάνει έως και τη μεταπολεμική περίοδο. Σημάδια της βρίσκονται αποτυπωμένα και στο έργο σημαντικών νεοελλήνων ποιητών, που είχε μεγάλη απήχηση στην Αγγλία και στην Αμερική (Καβιάς, Σεφέρης κ.λπ.). Η διάδοσή της στηρίζεται και ίσως στηρίζεται αζόμενα στα έντυπα μέσα επικοινωνίας: περισσότερο στο βιβλίο και το περιοδικό και λιγότερο στην εφημερίδα.

2. Στη δεύτερη «εικόνα» κυριαρχεί η αγγλοσαξονική προσέγγιση του εμπειρισμού.

Κυριαρχεί η αντίληψη της αποδοχής της λαϊκής (folk) παράδοσης και συνήθειας. Ιστορικά, η προσέγγιση αυτή πηγάζει πιο πίσω από τον ρομαντισμό. Μέσα στα όριά της ο ελληνικός χώρος και οι άνθρωποί του αντιμετώπιστηκαν ως μέρος της οθωμανικής αυτοκρατορίας. Ουσιαστικά, επρόκειτο για εικόνες μιας ιδιότυπης Ανατολής.

Η εμπειρική αυτή «εικόνα» αποτυπώθηκε στην αγγλοσαξονική παράδοση μέσα από τα αγγλικά ταξιδιωτικά βιβλία, την εμπορική αλληλογραφία, την ποίηση και το δοκίμιο. Με την εμφάνιση του κινήματος

τον ρομαντισμού, η εμπειρική εικόνα, της χώρας και των κατοίκων, ανέκτησε νέα δυναμική. Κατά τον Άγγλο καθηγητή Τερενς Σπένσερ (Terence Spencer), η δυναμική ανάμειξη εμπειρισμού και ρομαντισμού, που συνετέλεσε στις αρχές του 19ου αιώνα, αποτυπώνεται περισσότερο από οποδήποτε άλλου στις εικόνες της λογοτεχνίας (Spencer, 1986).

Σχολιάζοντας τη φωτογραφική εικόνη αυτής της «εικόνας», κατά τον 19ο αιώνα, ο Έλληνας φωτογράφος Γιάννης Σταθάτος σημειώνει πως οι Άγγλοι φωτογράφοι ουσιαστικά αποτυπώνουν μια μνημειακή

αρχιτεκτονική δίπλα στους «εξωτικούς απογόνους» (Σταθάτος, 1986). Αντίστοιχη της αγγλικής φωτογραφικής απεικόνισης του 19ου αιώνα είναι σήμερα και η οπτική αφαίρεση σύγχρονων Αμερικανών ανθρωπολόγων οι οποίοι εξακολουθούν να καταγράφουν απλώς τις «εικόνες» μιας «παραδοσιακής» ελληνικής κοινωνίας.

Αν θέλουμε να παρακολουθήσουμε την ιστορική διαδρομή της σύνθεσης αυτής «εικόνας» εστιάζοντας στο επίπεδο των μέσων μαζικής επικοινωνίας, διαπιστώνουμε πως δημιουργήθηκε και ζάλιευγρήθηκε διαχρονικά από τα έντυπα μέσα (βιβλίο και ε-

φημερίδα), αλλά απέκτησε νέα δυναμική με την εικόνα (φωτογραφία).

Η καταγραφή της διπλής αυτής «εικόνας» γίνεται εμφανέστερη μέσα από τη σύγχρονη έρευνα. Έτσι, για παράδειγμα, μπορούμε να αναφέρουμε τα ενδιαφέροντα συμπεράσματα έρευνας για το σύνολο του γαλλικού Τύπου (τηρουμένων των αναλογιών αλλά και των διαφορών που υπάρχουν με τον αγγλικό Τύπο) η οποία εξετάζει την προβαλλόμενη για την Ελλάδα εικόνα κατά την περίοδο 1946-1949. Πρόκειται για μια εποχή όπου κυριαρχεί το έντυπο σύστημα μαζικής επικοινωνίας.

Με βάση τα στοιχεία της εν λόγω έρευνας καθίσταται εμφανές πως η Ελλάδα γίνεται αντιληπτή από τη διπλή απεικόνιση στον γαλλικό Τύπο της εποχής. Στην πρώτη περίπτωση προβάλλει η αρχαία εκδοχή μέσα από την παραδοσιακή και οικεία οπτική των κλασικιστών (χώρα των θεών, των μύθων, λίκνο δημοκρατίας και πολιτισμού, σταυροδρόμι Ανατολής-Δύσης κ.λπ.). Στη δεύτερη, το πρόσωπο της νεότερης Ελλάδας, άγνωστο όπως ομολογείται, σε αντίθεση με εκείνο που ενδύεται τη δόξα της αρχαιότητας, καθορίζεται από την πλούσια και παραχώδη ιστορία του, από την πρόσφατη αντίσταση κατά του ναζισμού, ενώ συχνά υπογραμμίζεται ο βάλκανικός του χαρακτήρας (Balta, 1989).

Οι «εικόνας», λοιπόν, του ρομαντισμού και του εμπειρισμού που καλλιεργήθηκαν διαχρονικά από τα έντυπα μέσα επικοινωνίας (βιβλίο, περιοδικό, εφημερίδα), απέκτησαν μεγαλύτερη δυναμική με την εικόνα (φωτογραφία) και έφτασαν έως τον μεταπολεμικό κόσμο. Το λογοτεχνικό βιβλίο καλλιέργησε και συνέβαλε στην εξάπλωσή τους. Τα μυθιστορήματα του Νίκου Καζαντζάκη, του Λόρενς Ντάρελ και του Χένρι Μίλλερ που κυκλοφόρησαν ευρύτατα στην Αγγλία και στις Ηνωμένες Πολιτείες, πολλές φορές «εκλαϊκεύτηκαν» στο επίπεδο του μαζικού τουρισμού (Chouliaras, 1986). Τέλος, τα οπτικοακουστικά μέσα επικοινωνίας (κινηματογράφος και τηλεόραση) έδωσαν ακόμα μεγαλύτερη δυναμική σε αυτά τα λογοτεχνικά αρχέτυπα και στερεότυπα (π.χ. Ζορμπάς κ.λπ.) που ουσιαστικά είχε δημιουργήσει και καλλιεργήσει το λογοτεχνικό βιβλίο.

3. Η τρίτη «εικόνα» αναφέρεται στη σημερινή εποχή. Είναι μια «εικόνα» που κυριαρχεί ολοένα και περισσότερο καθώς προχωράμε στα τεχνολογικά και πολιτικοοικονομικά δεδομένα της σύγχρονης περιόδου. Ο ρομαντισμός των κλασικιστών και ο εμπειρισμός των «παραδοσιακών» αρχίζει πια να υποχωρεί καθώς ενδυναμώνεται η εικόνα μιας χώρας που εντάσσεται ανάμεσα στα μικρά περιφερειακά κράτη ενός, τεχνολογικά και οικονομικά, ταχύτερα διευρυνόμενου κόσμου. Σε αυτή την τελευταία περίοδο η Ελλάδα εμφανίζεται ως μικρό περιφερειακό κράτος, το οποίο

συνδυάζει «εικόνας» από διαζοπές και διάσπαρτες αρχαιότητες. Η «εικόνα» αυτή πια περνά και στη σύγχρονη αγορά της κουλτούρας, έτσι όπως αυτή διαμορφώνεται μέσα από το καταναλωτικό πρότυπο των σύγχρονων κοινωνιών (Chouliaras, 1986).

Στην «εικόνα» αυτή αναμειγνύονται και οι προγενέστερες. Όπως καθώς απλώνονται σε ολόκληρο το φάσμα των σύγχρονων μέσων μαζικής επικοινωνίας, οι προγενέστερες «εικόνας» φθίνουν αρχικά σταθερά ακολουθώντας τις θεσμικές αλλαγές, οι οποίες και καθορίζουν σε μεγάλη έκταση τη σύγχρονη μαζική επικοινωνία. Θεσμικές αλλαγές που εν προκειμένο έχουν την αφετηρία τους στη δεκαετία του '60 και σχετίζονται με το εκπαιδευτικό σύστημα της Βρετανίας και των Ηνωμένων Πολιτειών. Όπως παρατηρεί ο Πήτερ Μάκνιτς, τότε υποχώρησαν οι κλασικές σπουδές σε ολόκληρη την εκπαιδευτική γλίμακα και μαζί τους χαλάρωσαν και οι πολιτισμικές γέφυρες που αυτές δημιουργούσαν και συντηρούσαν μεταξύ αγγλοσαξονικού κόσμου και νεότερου ελληνικού κράτους (Μπασαντής, 1986). Ο νέος προσανατολισμός της εκπαίδευσης στην παρωχηγή και η σύνδεση με την τεχνολογία και την οικονομία αντανάκλασθηκε μετά ένα διάστημα στο ενδιαφέρον του κοινού και στις «εικόνας» που διακινούν τα μέσα μαζικής επικοινωνίας.

Μπορούμε και πάλι από το χόρο της έρευνας να ανλήσουμε τα στοιχεία για την απεικόνιση της Ελλάδας στην κρίσιμη για τις αλλαγές δεκαετία του 1980. Έτσι, σύμφωνα με τα στοιχεία έρευνας για την «εικόνα» της Ελλάδας στον «ποιοτικό» αμερικάνικο Τύπο κατά το 1983 (ανάλυση περιεχομένου σε έξι από τις μεγαλύτερες αμερικάνικες εφημερίδες που κυκλοπουν τα μεγάλα κέντρα των ΗΠΑ) εξάγεται το συμπέρασμα πως η Ελλάδα, ως μέλος και της ΕΟΚ, από άποψη ειδησεογραφικού ενδιαφέροντος, κατατάσσεται στην ίδια κατηγορία με τις άλλες μικρές ευρωπαϊκές χώρες (π.χ. Σουηδία, Πορτογαλία κ.λπ.), οι οποίες κατέχουν αντίστοιχη «περιθωριακή» θέση στις παρουσιάσεις του αμερικάνικου Τύπου (Zaharopoulos, 1984).

Είναι, λοιπόν, εμφανές πως στη νέα περίοδο οι προγενέστερες οπτικές ξεθωιάζουν καθώς η δυναμική μιας άλλης πραγματικότητας αρχίζει να σχηματίζει μια νέα «εικόνα» μέσα από τα καινούργια θεσμικά σχήματα, αφού η παιδεία έχει συνδεθεί με την τεχνολογία και την παρωχηγή.

1. 2. Λογοτεχνία: η ιστορία ενός εθνικού θεσμού

Η νεοελληνική λογοτεχνία υπήρξε άρρηκτα συνδεδεμένη με τη διαμόρφωση της νεοελληνικής ταυτότητας και κουλτούρας. Τον ισχυρισμό αυτόν υποστηρίζουν οι περισσότερες αναλύσεις και έρευνες που αναφέρο-

νται είτε στη γενικότερη διαμόρφωση της νεοελληνικής κουλτούρας, είτε στην ειδικότερη της νεοελληνικής λογοτεχνίας. Η νεοελληνική λογοτεχνία αποτελεί μέρος της νεοελληνικής ταυτότητας και κουλτούρας, η οποία με τη σειρά της αποτελεί μέρος της νεοελληνικής ιστορίας και κοινωνίας. Όπως σημειώνει ο Αλέξης Πολίτης, εκεί που ο μεσαίωνας αποτέλεσε «το λίκνο απ' όπου ορμάτα η κάθε εθνότητα», ο 19ος αιώνας συνετέλεσε αποφασιστικά στη διατύπωση της σχέσης εθνικής συνείδησης και εθνικής λογοτεχνίας. Από αυτή την άποψη το νεοελληνικό υπόδειγμα έχει πολλές αντιστοιχίες με τη διαμόρφωση μιας σειράς ευρωπαϊκών κοινωνιών και των αντίστοιχων εθνικών τους λογοτεχνιών κατά τη διάρκεια του 19ου αιώνα (Πολίτης, 1984, σελ. 38-39).

Με βάση αυτή τη διαπίστωση η νεοελληνική λογοτεχνία εμφανίζεται να εκφράζει διαχρονικά τόσο τη νεοελληνική κουλτούρα όσο και την «εθνική ταυτότητα». Η διαχρονική διαμόρφωση της «εθνικής ταυτότητας» με τη συμβολή της λογοτεχνίας ανταποκρινόταν, κατά τον 19ο αιώνα, στην εθνοκεντρική πολιτική του νεοσύστατου ελληνικού κράτους μέσα στον ευρύτερο ευρωπαϊκό ορίζοντα των άλλων εθνικών κρατών. Με άλλα λόγια, η κυρίαρχη θέση που πήρε στη νεοελληνική πολιτική τόσο η έννοια της εθνικής ταυτότητας όσο και της λογοτεχνίας μάλλον ανταποκρινόταν σε πολιτικές ανάγκες καθώς το νεοσύστατο κράτος προσπαθούσε να αποδείξει την εθνική του αυτονομία και την ιστορική του συνέχεια. Σε αυτές τις συνθήκες η νεοελληνική λογοτεχνία διαμορφώθηκε σε «εθνικό θεσμό» και κλήθηκε να συνεισφέρει στην ιστορική ανάδειξη τόσο της γλωσσικής όσο και της πολιτιστικής συνέχειας των νεοελλήνων.

Στην «απόδειξη» αυτή κυριάρχησε η ποίηση. Η νεότερη Ελλάδα στήριξε την ανάδειξη της εθνικής και πολιτιστικής της συνέχειας στη μακρά ιστορική διαδρομή της ποίησης. Ο ρόλος αυτός της ποίησης επισημαίνεται και από τους σημαντικότερους μελετητές της νεοελληνικής λογοτεχνίας (Δημαράς, 1975, Vittii, 1988). Έτσι, τα ακριτικά τραγούδια, τα ποιήματα και τα έμμετρα θεατρικά έργα της Κρητικής Αναγέννησης, το δημοτικό τραγούδι, τα λαϊκά μοιρολόγια, δένουν με τη νεοελληνική ποιητική πορεία που ξεκινά με τον Διονύσιο Σολωμό. Η διαδρομή από κει και πέρα είναι και αποδεκτή και τεκμηριωμένη. Αυτή τη διαχρονική και ενοποιητική λειτουργία της ελληνικής ποιητικής παράδοσης κλήθηκαν κατά καιρούς να στηρίξουν αρκετές εκδόσεις. Ενδεικτικές του είδους, η ανθολογία του Κωνσταντίνου Τρυπάνη "The Penguin Book of the Greek Verse" (From Homer to Elytis)" την οποία εξέδωσε μεγάλος αγγλικός οίκος (Trypanis, 1971), καθώς και η εμπειριστικότερη μελέτη της

Μάργκαρετ Αλεξίου "The Ritual Element in the Greek Tradition" (Alexiou, 1974).

Στον αντίποδα της ποίησης βρέθηκε η ελληνική πεζογραφία. Η πεζογραφία ήταν η βασική έκφραση της ασυνέχειας της ελληνικής συνείδησης και το πεδίο όπου αποτυπώθηκαν όλες οι αιχμηρές πολιτισμικές ανακατατάξεις. Μια ιστορική ταξινόμηση αυτής της γραμμικής ασυνέχειας και μια αναζήτηση της ιστορικής συνέχειας επιχειρεί ο Άγγλος καθηγητής Roderick Beaton, ο οποίος παρατηρεί πως:

«Η ελληνική πολιτισμική ιστορία, μαζί με τις συνεχιζόμενες ιδεολογίες με το παρελθόν, σημαδεύεται και από ριζικές ασυνέχειες, όπου το αρχαίο, το μεσαιωνικό και το σύγχρονο μυθιστόρημα πρέπει να εξεταστούν ως ξεχωριστές παραδόσεις, οι οποίες παρ' όλα αυτά συνδέονται με την κοινή γλώσσα και την εξελισσόμενη συνείδηση» (Beaton, 1988, σελ. VII).

Η νεότερη ελληνική πεζογραφία δεν έρχεται ως φυσική συνέχισή της μεσαιωνικής. Η τουρκοκρατία επέβαλε μια μαζική διακοπή. Έτσι, εδώ δεν παρατηρείται φαινόμενο αντίστοιχο με των δημοτικών τραγουδιών. Όμως η πεζογραφία καθιστήθηκε να εξελιχθεί αζόμα και μέσα στα όρια του νεότερου ελληνικού κράτους λόγω, μεταξύ άλλων, και της γλωσσικής διαμάχης δημοτικής και καθαρώνουσας. Η αντίθεση αυτή στην πεζογραφία συνεχίστηκε μέχρι και το τέλος του 19ου αιώνα.

Αζόμα μεγαλύτερη είναι η ασυνέχεια και η καθυστέρηση που παρατηρείται στο χώρο του δοκιμίου καθώς οι πνευματικές δυνάμεις του νεοσύστατου ελληνικού κράτους, κατά τον 19ο αιώνα, στράφηκαν προς την αρχαία ελληνική γραμματεία, τη λαογραφία, τις βυζαντινές σπουδές και τη γλωσσολογία, σε μια προσπάθεια να στηρίξουν την ιστορική συνέχισή των νεοελλήνων. Και εδώ οι διαμάχες για το γλωσσικό πρόβλημα συνέτειναν στην καθυστέρηση της ανάπτυξης της νεότερης ελληνικής πνευματικής παραγωγής.

Μόλις το 1925 ιδρύθηκε έδρα νεοελληνικής φιλοσοφίας στο πανεπιστήμιο της Αθήνας (το ίδιο είχε ιδρυθεί το 1837) και το 1926 στο πανεπιστήμιο της Θεσσαλονίκης. Όμως η μελέτη της νεοελληνικής λογοτεχνίας παραμένει καθ' όλη τη διάρκεια του μεσοπολέμου «σ' ένα επίπεδο πρωταρχικό», κατά τον Νάσο Βαργιά, και ξεκινάει από το στάδιο αυτό για ωριμάζει τις τελευταίες δεκαετίες όταν οι νεοελληνικές σπουδές αναβαθμίζονται τόσο στη μέση εκπαίδευση όσο και στο πανεπιστήμιο (Βαργιάς, 1986, σελ. 50). Το συμπέρασμα αυτό στηρίζουν και οι διαπιστώσεις των Πήτρο Μάριουτς και Έντμουντ Κήλντ για άνθηση των κριτικών κειμένων στην Ελλάδα μετά το 1974 (Μπασιαντής, 1986).

Μετά τα προηγούμενα συμπεράσματα δεν είναι παράξενο που η ποίηση για μαζικό χρονικό διάστημα αναδειχθηκε σε «εθνικό

θεσμό» κυριαρχώντας στη λογοτεχνική παραγωγή και μετάφραση, ενώ η πεζογραφία και το δοκίμιο υπολείπονταν. Η επικοινωνιακή ροή που καταγράφεται στους πίνακες και στα διαγράμματα αυτής της εργασίας απλώς αντανακλά τις εγγενείς πολιτισμικές, πολιτικές αλλά και τις εκδοτικές αδυναμίες της νεότερης Ελλάδας.

2. Βιβλίο (1945-1985)

2.1. Ο εκδοτικός χώρος στη Βρετανία και στις ΗΠΑ

Με βάση την ανάλυση των δύο παραπάνω παραμέτρων (επικοινωνία και λογοτεχνία) η μετάφραση της νεοελληνικής λογοτεχνίας στις δύο ζεντρικές αγγλοσάξονικές χώρες κατά την περίοδο 1945-1985 παρουσιάζει ιδιαίτερο ερευνητικό ενδιαφέρον. Και αυτό γιατί, παρ' όλο που στη σύγχρονη περίοδο κυριαρχεί στο χώρο της επικοινωνίας η τηλεόραση, έχουμε γενικότερα και το βιβλίο να εμφανίζεται εξαιρετικά ενισχυμένο.² Η γενικότερη κλιμάκωση της επικοινωνίας και μέσα από τα βιβλία, αυτή την περίοδο, αποτυπώνεται στην αύξηση της εκδοτικής παραγωγής αλλά και στην άνοδο του αριθμού των νεοελληνικών μεταφράσεων στις δύο ζεντρικές χώρες.

Το ότι τα βιβλία αρχίζουν να πληθαίνουν δεν είναι άσχετο και από το ότι κατά τη μεταπολεμική περίοδο ο εκδοτικός χώρος περνάει στη φάση της πλήρους βιομηχανοποίησης του. Και αυτό οφείλεται στην τεχνολογική και οικονομική άνθηση που λαμβάνει χώρα στις δύο πρώτες μεταπολεμικές δεκαετίες. Όμως η ίδια η τεχνολογική και οικονομική άνθηση, που θα συνεχίσει με ταχύτερους ρυθμούς και στις επόμενες δεκαετίες στις ΗΠΑ και τη Βρετανία, θα δημιουργήσει, σε δεύτερη φάση, προβλήματα για την ελληνική μετάφραση.

Η μετάφραση της νεοελληνικής λογοτεχνίας στις δύο χώρες καλύπτει μια περίοδο σαφώς χρονών (1945-1985). Αρχίζει από τις πρώτες μεταφράσεις νεοελλήνων λογοτεχνών σε αγγλικά φιλολογογικά περιοδικά και τις πρώτες εκδόσεις στις δύο χώρες και επιχειρεί να χαρτογραφήσει τις εκδοτικές τάσεις μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1980. Στη χαρτογράφηση αυτή εμφανίζονται, εμμέσως πλην σαφώς, οι πολιτιστικές

και φιλολογογικές αναζητήσεις αλλά και οι ανακατατάξεις που συμβαίνουν στο χώρο του βιβλίου στη δεκαετία του '60. Επίσης, καταγράφονται η εισόδος των νέων τεχνολογιών και η βιομηχανοποίηση του εκδοτικού χώρου στη δεκαετία του 1970, καθώς και η μεγάλη ενοποίηση των μέσων επικοινωνίας κατά τη δεκαετία του 1980, η οποία οδηγεί το βιβλίο στο νέο επικοινωνιακό τοπίο (Μπασιαντής, 1988)

2.2. Η Ελλάδα και η λογοτεχνική παραγωγή

Η χρονική περίοδος μεταξύ 1945 και 1985 είναι γεμάτη και από μεγάλα γεγονότα που σημαδεύουν την ελληνική κοινωνία. Οι ιδεολογικές και πολιτικές ανακατατάξεις του μεταπολεμικού κόσμου αποτυπώνονται στη λογοτεχνία και στη μετάφρασή της. Οι βασικές πολιτικές διαμάχες της μεταπολεμικής περιόδου δεν αφήνουν αμέτοχο το ελληνικό λογοτεχνικό βιβλίο. Έτσι, τόσο στη συντηρητική παράταξη όσο και στην Αριστερά που είναι οι δύο πόλοι της πολιτικής ζωής της Ελλάδας διαμορφώνονται από δύο ξεχωριστά ρεύματα. Το πρώτο ρεύμα, στη συντηρητική ιδεολογία, οδηγεί σε μια λογοτεχνική παραγωγή βασισμένη στην παραδοσιακή ασαδημητική αισθητική. Το ίδιο ρεύμα αποτιπώνεται και στην άλλη όψη με έναν ιδιότυπο αριστερό ασαδημητικό ρεαλισμό. Και οι δύο τάσεις αποτελούν ουσιαστικά ένα ρεύμα, τον οποίον η λογοτεχνική παραγωγή υποβοηθά μάλλον την εμπειρική και λαϊκή (folk) «εικόνα» της νεότερης Ελλάδας.

Το δεύτερο ρεύμα είναι ο λογοτεχνικός μοντερνισμός που εκφράζεται αρχικά από σημαντικότερους λογοτέχνες της συντηρητικής παράταξης και κυριαρχεί από ένα σημείο και μετά στη λογοτεχνική παραγωγή. Το ίδιο ρεύμα αρχικά αλλά σταθερά βρισκει απήχηση και στην αριστερή λογοτεχνική παραγωγή. Η τελευταία ξεπερνά αρχικά και με πολλές δυσκολίες το πρότυπο της στρατευμένης τέχνης και την αγωνιστική στάση προς τους διανοούμενους. Το ρεύμα αυτό ουσιαστικά ενισχύει τη ρομαντική αλλά και τη σύγχρονη «εικόνα» της Ελλάδας.

Οι συζητούμενες παραδοσιακών και μοντέρνων ασαδημητικών δημιουργιών αναπτύσσονται σε ένα χώρο έντονα ιδεολογικοποιημένο και αρχαίες φορές παρόνοιο πολιτικό χαρακτήρα. Και στις δύο περιπτώσεις έχουμε μια διαπάλη τάσεων, αντιλήψεων και οπτιζών, οι οποίες εκφράζονται στο πεδίο της συνείδησης χαρκτηρίζοντας και την πολιτιστική παραγωγή της εποχής. Τόσο οι αντιπαραθέσεις όσο και οι αποσπασμένες των περιόδων της δεκαετίας του '50 η και αυτών στις αρχές της δεκαετίας του '60 είναι χαρκτηριστικές. Ο διάλογος κατακτηθηκε με πολλή δυσκολία από τη νεοελληνική κοινωνία και τους δημιουργούς της.

2. 3. Βρετανία, ΗΠΑ και Ελλάδα: η λογοτεχνική μετάφραση

Το νεοελληνικό λογοτεχνικό βιβλίο αποκτά αξιολόγη, για τα μεγέθη της Ελλάδας, διάσταση τόσο στις ΗΠΑ όσο και στη Βρετανία στον μεταπολεμικό ορίζοντα. Η μεγάλη αύξηση των μεταφράσεων γίνεται καλύτερα αντιληπτή αν ανατρέξουμε σε αριθμούς και διαγράμματα.³ Σύμφωνα με τις υπάρχουσες βιβλιογραφίες από το 1824, οπότε εκδίδεται η πρώτη καταγραμμένη αγγλική μετάφραση από το πανεπιστήμιο του Καίμπριτζ, μέχρι το 1944, που εκδίδεται το τελευταίο βιβλίο αυτής της περιόδου στην

Αμερική, έχουν καταγραφεί 33 εκδόσεις ή επανεκδόσεις μεταφράσεων νεοελληνικών βιβλίων στην αγγλική (25 στη Βρετανία και 8 στις Ηνωμένες Πολιτείες). Παρατηρούμε, δηλαδή, πως σε χρονική διάρκεια 120 χρόνων, κατά την οποία κυριαρχεί η έντιπη επικοινωνία, έχουμε ελάχιστες μεταφράσεις βιβλίων.

Αντιθέτως στη μεταπολεμική εποχή που αρχίζει η κυριαρχία των οπτικοακουστικών ΜΜΕ, τα δεδομένα στο χώρο του βιβλίου αλλάζουν σημαντικά. Και πάλι από τις βιβλιογραφίες βλέπουμε πως μεταξύ 1945 και 1985, δηλαδή σε διάστημα σαράντα χρόνων, εκδίδονται ή επανεκδίδονται περισσότεροι από 191 τίτλοι στις ΗΠΑ και περισσότεροι από 127 στη Βρετανία, οι οποίοι προέρχονται από μεταφράσεις νεοελληνικών κειμένων.⁴

Εξετάζοντας τους πίνακες νεοελληνικών μεταφράσεων προς τις δύο χώρες διαπιστώνουμε εύκολα πως αφετηρία των εξελίξεων υπήρξε η Βρετανία. Στην πορεία η ροή των μεταφράσεων μεταβλήθηκε σταδιακά και αντιστρόφως με την κυριαρχία των Ηνωμένων Πολιτειών τις δεκαετίες του '70 και του '80. Στη διαμόρφωση αυτής της διαγραμματικής εικόνας συνέβαλαν γενικότερες ιστορικές παράμετροι τόσο στη διάρκεια της μεταφραστικής «πρώιμης» (1824-1944) όσο και στην «ιστορική» περίοδο (1945-1985).

Αν επιχειρούσαμε μια ταξινόμηση με βάση τη γενική εξέλιξη του αγγλοαμερικανικού μεταπολεμικού εκδοτικού χώρου και τα παρακάτω ενδεικτικά διαγράμματα της νεοελληνικής λογοτεχνικής μετάφρασης, θα μπορούσαμε να καταλήξουμε στη συμπεριφορά των τριών περιόδων:

1. Η πρώτη περίοδος ξεκινά το 1945 και φτάνει μέχρι τα πρώτα χρόνια της δεκαετίας του '60. Είναι μια περίοδος με αργούς ρυθμούς στην αρχή. Από την άποψη αυτή μάλλον θυμίζει την προπολεμική εποχή. Η ποίηση κυριαρχεί στη μετάφραση. Η εκδοτική παραγωγή βρίσκεται ακόμα σε βιοτε-

λαγες στην εκπαίδευση των δύο χωρών, οι συνέπειες των οποίων θα εκδηλωθούν στην επικοινωνία της επόμενης περιόδου. Στην πεζογραφία η μυθολογία «δένει» με τον κινηματογράφο και προχωρά και στην τηλεόραση. Ο Νίκος Καζαντζάκης κυριαρχεί κατά τη δεκαετία του 1960. Σε αυτό βοηθάει και η επιτυχημένη μεταφορά στην οθόνη του Ζορμπά.

Με την έλευση της δικτατορίας, η πολιτική κυριαρχεί και πάλι στη λογοτεχνία. Και στις δύο χώρες παρουσιάζεται αύξηση του ενδιαφέροντος για την ελληνική λογοτεχνία. Έρχονται στην επιφάνεια νέες απόψεις και νέα ονόματα συγγραφέων. Ο απόηχος της κινηματογραφικής επιτυχίας του "Z" αρχίζει και μερικά από τα βιβλία του Βασίλη Βασιλικού. Στις Ηνωμένες Πολιτείες αρχίζει πια να ανεβαίνει το ενδιαφέρον λόγω της δυναμικής που παρουσιάζει η ελληνοαμερικανική κοινότητα. Αφιέρωμα περιοδικών και εκδόσεις βιβλίων γίνονται είτε εκεί που το ελληνοαμερικανικό στοιχείο είναι έντονο (Νέα Υόρκη, Σικάγο, Σαν Φρανσίσκο), είτε εκεί που το ελληνικό στοιχείο έχει πρόσβαση στα πανεπιστήμια (Μινεσότα, Πρίνστον, Οχάιο κ.λπ.).

3. Η τρίτη περίοδος καλύτερα ουσιαστικά τη δεκαετία 1975-1985. Κατά την περίοδο αυτή το βιβλίο περνά διεθνώς σε φάση εννοιοποίησης του με τα μεγάλα ΜΜΕ. Η μυθολογία της πεζογραφίας κυριαρχεί και συνδέεται και επιχειρηματικά με τον κινηματογράφο και την τηλεόραση (Μπασανής, 1988).

Κατά την περίοδο αυτή το αμερικανικό ενδιαφέρον για την ελληνική λογοτεχνία παραμένει σταθερό ενώ το βρετανικό διαρκώς φθίνει. Κι αυτό γιατί πέφτει το πολιτικό ενδιαφέρον με τη μεταπολίτευση, ενώ ελλείπουν σταδιακά οι δεσμοί του πολέμου. Βέβαια, ακόμα σημαντικότερος λόγος είναι οι θεσμικές αλλαγές στη βρετανική εκπαίδευση της προηγούμενης περιόδου. Αυτό σε συνδυασμό με την αδυναμία της Ελλάδας να παρακολουθηθεί ορισμένες εξελίξεις μείωσε σε αυτή τη φάση τις γέφυρες του ελληνικού βιβλίου, ιδιαίτερα με τη Βρετανία.

3. Ενδεικτικοί σταθμοί της νεοελληνικής μετάφρασης 5

3.1. Ποίηση

α) Πρώτη περίοδος: Το αγγλικό ενδιαφέρον

Η πρώτη περίοδος ξεκινά αμέσως μετά τον πόλεμο και φτάνει περίπου μέχρι τη δεκαετία του '60. Είναι μια περίοδος που το αγγλικό εκδοτικό ενδιαφέρον κυριαρχεί. Το δεν είναι άμοιρο των σχέσεων Αγγλων και Ελλήνων διανοημένων. Αρχικά μεταφράζονται επιλεκτικά ορισμένοι συγγραφείς τους οποίους, πέρα από την αδιαμαρ-

οβήτητα αξία τους, βοηθά η πολιτική και πολιτιστική ατμόσφαιρα της εποχής. Από την άποψη αυτή και ως ένα σημείο θα μπορούσε κανείς να επισημάνει πως η πολιτική δίνει το βηματισμό στη λογοτεχνία κατά την πρώτη περίοδο.

Πρώτη γέφυρα επιζωνιοφίας της νεοελληνικής λογοτεχνίας με Άγγλους διανοούμενους και με Άγγλους εκδότες υπήρξε ο ποιητής Δημήτριος Καπετανάκης, που ήταν μόνιμα εγκατεστημένος στην Αγγλία. Ο Καπετανάκης γνωρίζει τον Άγγλο επιμελητή και εκδότη John Lehmann με τον Έλληνα ποιητή Γιώργο Σεφέρη και φέρνει

αυτή, δεν πέρασαν απαρατήρητες. Δεν συνεβη όμως το ίδιο στην Αμερική με τις πρώτες εκδόσεις. Ήδη ως αφιερωία στις ΗΠΑ έχουμε μια ανθολογία ποιησης που εκδόθηκε το 1949 και με την οποία είναι εμφανής μια διαφωτιστική προσέγγιση, η οποία αναφερόταν στο είδος (νεοελληνική ποιηση) και λιγότερο στον δημιουργό (ποιητή). Η ανθολογία αυτή σε επιλογή και μετάφραση της Rae Dalven και με τίτλο "Modern Greek Poetry", καλύπτει εντονότατο πεδίο ανθολογώντας 60 νεοελληνικές ποιητές. Η επανεκδοσή της το 1971 απλώς επιβεβαιώνει τις τάσεις της αμερικανικής προ-

σε επαφή τον Λέιμαν με το έργο των Κ. Π. Καβάφη, Α. Σιζελιανού και Ο. Ελύτη. Λίγο αργότερα η σχέση του Παναγιώτη Κανελλόπουλου με τον Τζων Λέιμαν λειτουργεί ως παραπέρα γέφυρα με τη νεοελληνική λογοτεχνία. Από τις σχέσεις και τις προτάσεις των δύο αυτών Ελλήνων διανοούμενων (Καπετανάκης και Κανελλόπουλος) προέχονται και οι πρώτες ελληνικές ποιητικές συμμετοχές των Γιώργου Σεφέρη και Οδυσσέα Ελύτη σε μετάφραση Νάνου Βαλαωρίτη το 1945, στο φιλοσοφικό περιοδικό "New Writing and Day Light" που εκδίδει ο Τζων Λέιμαν.⁶

Άλλη σημαντική γέφυρα για την εμπέδωση της πρώτης γνωριμίας του Τζων Λέιμαν με τη νεοελληνική λογοτεχνία στάθηκε η σχέση του με τον Γεώργιο Κατσιμπαλή. Μέσα από τις συμβουλές και τις συστάσεις αυτού του γιγαντιαίου ανθρώπου ο Λέιμαν θα επανέλθει το 1946 στο "New Writing and Day Light" και θα παρουσιάσει ποιήματα των Αγγέλων Σιζελιανού, Γιώργου Σεφέρη, Οδυσσέα Ελύτη, σε μετάφραση των Νάνου Βαλαωρίτη και Lawrence Durrell, καθώς και το 1948 στο "Orpheus" και θα παρουσιάσει ποιήματα των Σεφέρη και Ελύτη μαζί με μια μισρή ανάλυση του Rex Warner για την ποίηση του Σεφέρη.

Από αυτές τις δημοσιεύσεις θα προέλθει

το 1948 και με εκδότη τον Τζων Λέιμαν η πρώτη αυτοτελής μετάφραση στη Βρετανία μετά τον πόλεμο. Πρόκειται για μια επιλογή ποιημάτων του Γ. Σεφέρη με τίτλο "The King of Asine and other poems" με πρόλογο του Rex Warner, και μετάφραση των Bernard Spencer, Νάνου Βαλαωρίτη και Λούις Ντάγκελ (Lehmann, 1985).

Επόμενος σημαντικός σταθμός στην Αγγλία ήταν το 1951 όταν εκδόθηκαν από τον Hogarth Press τα ποιήματα του Καβάφη με τίτλο "The Poems of C. P. Cavafy", σε εισαγωγή του Ρέξ Γουόρνερ και μετάφραση Τζων Μαργκοροδάτου. Το βιβλίο θα επανεκδοθεί στη Νέα Υόρκη το 1952. Θα ακολουθήσουν τις επομενες περιόδους άλλες δύο επανεκδόσεις του, στη Νέα Υόρκη το 1972 και στο Λονδίνο το 1978. Η πρώτη αυτή έκδοση των ποιημάτων του Καβάφη αποτελεί νέα αφιερωία για την τύχη της νεοελληνικής λογοτεχνίας στον αγγλοσαξονικό χώρο.

Οι πρώτες μεταφράσεις στην Αγγλία παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον γιατί οι πρώτοι εισηγητές της νεοελληνικής λογοτεχνίας υπήρξαν σημαντικοί διανοούμενοι. Οι Τζων Λέιμαν, Ρέξ Γουόρνερ, Λούις Ντάγκελ, υπήρξαν κριτικοί, συγγραφείς και εκδότες με σημαντικό κύρος στα αγγλικά γράμματα. Οι μεταφράσεις και οι εκδόσεις τους, από την άποψη

σέρισης και το αυξημένο ενδιαφέρον για τη νεοελληνική λογοτεχνία στη δεύτερη περίοδο στις ΗΠΑ.

Στην Αμερική, όπως νομίζουμε και στην Αγγλία, τα περιοδικά ήταν αυτά που δημιουργήσαν περισσότερο συστηματικό κοινό στους γυμνούς των διανοούμενων για την ελληνική ποίηση. Ορισμένα μισρα η και μαζοσιακή αφιερωματα στην ελληνική ποίηση κατά την περίοδο εκείνη στις δυο χώρες συντηρούν το ενδιαφέρον. Ενδεικτικά μπορούμε να αναφέρουμε:

- Οι παρουσιάσεις της νεοελληνικής ποίησης (Αγγλία, 1952) από το περιοδικό "Pleasures of New Writing" (παρουσιάστηκαν οι Α. Καπετανάκης, Ο. Ελύτης, Α. Σιζελιανός), και το αφιερωμα του "The Penguin New Writing" (παρουσιάστηκαν οι Γ. Σεφέρης, Α. Καπετανάκης, Κ. Π. Καβάφης, Α. Σιζελιανός, Ο. Ελύτης).

- Το αφιερωμα του "Poetry" (Σικάγο, 1951), σε επιμέλεια και μετάφραση του Κιμωνα Φράιερ. Παρουσιάστηκαν οι Α. Σιζελιανός, Γ. Σεφέρης, Ν. Καζαντζάκης, Τ. Παλιατσώνης, Δ. Αντωνίου, Ν. Βρεττάκος, Α. Μάτσας, Ν. Εγγονοπούλος, Ο. Ελύτης, Ν. Γκάτος, Α. Λεαφάλας, Ν. Βαλαωρίτης.

- Το αφιερωμα του "Atlantic Monthly" (Νέα Υόρκη, 1955), σε επιμέλεια και μετάφραση Κιμωνα Φράιερ και Ronald

Freelander. Παρουσιάστηκαν οι Γ. Θεοτοκάς, Α. Καραντώνης, Η. Βενέζης, Κ. Πολίτης, Π. Προβελάκης, Κ. Τσιτσάκη, Κ. Π. Ροδοκανιάκης, Τ. Παπατσώνης, Ν. Καζαντζάκης, Δ. Καπετανάκης, Κ. Π. Καβάφης, Ο. Ελύτης, Α. Εμπειρίκος, Κ. Παλαμιάς, Γ. Σεφέρης, Α. Σιζελιανός.

β) Δεύτερη περίοδος: Η αλλαγή του σκηναίου

Η δεύτερη περίοδος αρχίζει τη δεκαετία του '60. Είναι μια περίοδος που σηματοδοτεί το οριστικό τέλος της μεταπολεμικής εποχής και συνδέεται με μια νέα εκδοτική εποχή τόσο στην Αγγλία (επέκταση των χαρτόδετων βιβλίων) όσο και στην Αμερική (αύξηση και επέκταση με γρήγορους ρυθμούς της εκδοτικής παραγωγής). Κυρίαρχο χαρακτηριστικό της περιόδου είναι η δυναμική εξέλιξη της εκδοτικής παραγωγής και της βιβλιοαγοράς. Η βιομηχανοποίηση και η εμπορευματοποίηση κάνουν δυνατές τις παράλληλες εκδόσεις σε Βρετανία και Ηνωμένες Πολιτείες. Τούτο βοηθά σημαντικά και τις μεταφράσεις.

Ενδεικτική διπλή έκδοση είναι μια επιλογή ποιημάτων του Γιώργου Σεφέρη, το 1960, στην Αγγλία και στην Αμερική, σε μετάφραση του Ρεξ Γουόρνερ και με τίτλο "Poems". Η έκδοση αυτή ανανεώνει το ενδιαφέρον για τον Έλληνα ποιητή. Η απονομή του βραβείου Νόμπελ για τη λογοτεχνία, το 1963, στον Γιώργο Σεφέρη δημιουργεί τις συνθήκες για την επανέκδοση αυτής της επιλογής στην Αμερική, το 1964 (η επιλογή επανεκδόθηκε, πάλι στις ΗΠΑ, και το 1979). Άλλη χαρακτηριστική παράλληλη έκδοση σε Βρετανία και ΗΠΑ αφορά τα ποιήματα του Κ. Καβάφη το 1961. Τα ποιήματα του Κ. Καβάφη θα εκδοθούν στην Αμερική σε μετάφραση της Ρέν Ντάλβιν και πρόλογο του διάσημου Αμερικάνου ποιητή W. H. Auden. Στην εισαγωγή αυτή ο Ουάιντεν θα χαρακτηρίσει τον Καβάφη ως έναν από τους μεγαλύτερους ποιητές του 20ού αιώνα. Το βιβλίο θα κυκλοφορήσει, συγχρόνως, και στη Βρετανία (1961). Θα επανεκδοθεί δε τόσο στη Βρετανία (1964, 1966, 1968) όσο και στην Αμερική (1976). Άλλη διπλή έκδοση ήταν, το 1960, η ανθολογία "Six Poets of Modern Greece" που κυκλοφόρησε στην Αγγλία (Thames and Hudson) σε μετάφραση-επιμέλεια των Edmund Keeley και Philip Sherrard (Κ. Καβάφης, Α. Σιζελιανός, Γ. Σεφέρης, Ο. Ελύτης, Ν. Γκάτσου, Α. Αντωνίου). Η ίδια ανθολογία θα κυκλοφορήσει την επόμενη χρονιά (1961) στη Νέα Υόρκη (Knopf).

Την ίδια περίοδο πάλι τα περιοδικά δίνουν με τον τρόπο τους το στίγμα κάποιων μεταφράσεων που θα ακολουθήσουν. Έτσι, στην Αγγλία επισημείωνε το περιοδικό "London Magazine", τον εκδότη Alan Ross. Το περιοδικό παρουσίασε το 1961, σε επιμέλεια Νάνου Βαλαωρίτη, ποιήματα των

Κ. Καβάφη, Γ. Σεφέρη, Ο. Ελύτη, Α. Σιζελιανού, Ν. Γκάτσου, Δ. Αντωνίου, και το 1965 σε επιμέλεια Νίκου Στάζου ποιήματα των Ο. Ελύτη, Τ. Δενέγρη, Τ. Σινόπουλου, Ν. Βαλαωρίτη, Ν. Φωκά, Α. Εμπειρίκου, Μ. Δούραρη, Μ. Σαχτούρη. Αντιστοίχως, στην Αμερική σημειώνουμε το περιοδικό "Poetry" του Σιάζου που το 1964 σε αφιέρωμα στη νεοελληνική ποίηση, σε επιμέλεια και μετάφραση των Ε. Κήλυ, R. Whitman και Γ. Σαββίδη, παρουσίασε ποιήματα των Ο. Ελύτη, Ν. Γκάτσου, Τ. Σινόπουλου, Γ. Σεφέρη, Β. Βασιλίκου.

Το 1966 εκδίδεται στην Αγγλία και από τη γνωστή σειρά "Penguin Modern European Poets" (σύγχρονοι Ευρωπαίοι ποιητές στα Penguin) η ανθολογία "Four Greek Poets" (Κ. Καβάφης, Γ. Σεφέρης, Ο. Ελύτης, Ν. Γκάτσος), σε επιμέλεια και μετάφραση των Εντμοντ Κήλυ και Φίλιπ Σέρραρντ, η οποία και επανεκδίδεται το 1970.

Το μεγάλο ενδιαφέρον για το έργο του Σεφέρη και συνακόλουθα για τη νεοελληνική λογοτεχνία έρχεται, το 1967, να ανανεωθεί στην Αμερική η διγλωσση έκδοση (ελληνικά-αγγλικά) "Collected Poems, 1924-1955" από το πανεπιστήμιο του Πρίνστον (Princeton University Press). Πρόκειται για μια επιλογή ποιημάτων σε επιμέλεια και μετάφραση Εντμοντ Κήλυ και Φίλιπ Σέρραρντ. Η έκδοση αυτή αποτέλεσε και την περισσότερο επιτυχημένη εκδοτική παρουσίαση της ποίησης του Σεφέρη στις ΗΠΑ και παράλληλα κυκλοφόρησε και στη Βρετανία (Jonathan Cape). Η επιλογή αυτή επανεκδόθηκε συμπληρωμένη με τίτλο "Collected Poems" (αγγλική έκδοση) και κυκλοφόρησε με επιτυχία το 1969 στις ΗΠΑ (Princeton University Press) και στη Βρετανία (Jonathan Cape) και επανεκδόθηκε στις ΗΠΑ (1971) όσο και στη Βρετανία (1973), μετά το θάνατο του ποιητή, ως τα πάντα του.

Το αμερικάνικο ενδιαφέρον για την ελληνική λογοτεχνία συνεχίζουν να το χαρακτηρίζουν οι ενθουσιάζουσες και αποτιμώνται τόσο στις πολιτροσόφες ανθολογήσεις των βιβλίων όσο και των περιοδικών. Ενδεικτικά μπορούμε να αναφέρουμε την ανθολογία 30 ποιητών με τίτλο "Modern Greek Poetry: From Cavafis to Elytis", στη Νέα Υόρκη το 1973 (Simon & Schuster), σε επιμέλεια, μετάφραση και εισαγωγή του Κίμων Φράιερ και το αφιέρωμα του "Chicago Review" (Σιάζου, 1969), με 19 μεταπολεμικούς ποιητές, κι αυτό σε επιμέλεια του Κίμων Φράιερ.

Όμως εκείνο που σηματοδοτεί αυτή την περίοδο είναι η συστηματική μετάφραση του Γιάννη Ρίτσου στα αγγλικά. Πρώτες μεταφράσεις του εμφανίζονται στην Αμερική (1969) με δύο εκδόσεις της "Romiosini", η πρώτη στην Κάλιφόρνια με τίτλο "Romiosini: the Story of the Greeks" (μετάφραση Ο. Λάος, εισαγωγή Ν. Γεωργιάδης)

και η δεύτερη στο Ουισκόνσιν, με την προσθήκη και άλλων ποιημάτων και με τίτλο "Romiosini, and other poems" (μετάφραση Ν. Γεωργιάδης, Ε. Παϊδούση, Γ. Τσιτσάκη). Όμως η μεγάλη γνωριμία με το έργο του Ρίτσου θα αρχίσει στην Αγγλία. Προαναγγελλία των εκδόσεων από το έργο του Γ. Ρίτσου είναι η παρουσίαση ποιημάτων του, σε μετάφραση Ν. Στάζου, το 1970, από το "London Magazine" του Άλαν Ρος. Την επόμενη χρονιά (1971) θα εκδοθεί και θα κυκλοφορήσει παράλληλα και στις δύο χώρες η πρώτη επιλογή ποιημάτων του Γιάννη Ρίτσου σε επιμέλεια και μετάφραση του Νίκου Στάζου και με τίτλο "Gestures and other poems, 1968-1970". Το βιβλίο υποδέχτηκαν θερμά στην Αγγλία με κριτικές τους το φιλολογικό περιοδικό "Times Literary Supplement" (10/3/72) καθώς και οι εφημερίδες "Sunday Times" (23/1/72) και "Sunday Telegraph" (23/1/72). Η μετάφραση του Ρίτσου συνεχίζεται και τα επόμενα χρόνια. Έτσι, το 1974 εκδίδεται με επιτυχία από τη γνωστή σειρά "Penguin Modern European Poets" (σύγχρονοι Ευρωπαίοι ποιητές στα Penguin), με τίτλο "Selected Poems", μια επιλογή των ποιημάτων του Γ. Ρίτσου σε επιμέλεια και μετάφραση του Ν. Στάζου και με εισαγωγή του καθηγητή Peter Bien.

Παράλληλα με τα νέα ονόματα που ήδη κάνουν την εμφάνισή τους στην αγγλική, οι ήδη γνωστοί στα αγγλικά ποιητές (Καβάφης, Σεφέρης, Καζαντζάκης) επιδεικνύουν αξιόλογη εκδοτική συνέχεια και διάγρευση. Έτσι, π.χ., εκδίδονται ή επανεκδίδονται και στις δύο χώρες από διαφορετικούς εκδότες και μεταφραστές ποιήματα του Κ. Π. Καβάφη (Ε. Κήλυ, Φ. Σέρραρντ, Γ. Σαββίδη, Τ. Μανφορδάτος, Ρ. Ντάλβιν) και του Γ. Σεφέρη (Ε. Κήλυ, Φ. Σέρραρντ, Γ. Κάιζερ). Επίσης, αυτή την περίοδο παρουσιάζονται για πρώτη φορά στην αγγλική συλλογές ποιημάτων του Οδυσσέα Ελύτη. Το 1974 εκδίδονται στις Ηνωμένες Πολιτείες το "The Axion Esti" σε μετάφραση των Εντμοντ Κήλυ και Γιώργου Σαββίδη και "The Sovereign Sun" σε μετάφραση του Κίμων Φράιερ. Τέλος, το ενδιαφέρον για την ποίηση του Ελύτη είναι ενδεικτικό αυτή την περίοδο και με το τεύχος που αφιερώνει, το 1975, η περιοδική έκδοση "Books Abroad" της Οκλαζομα στον Οδυσσέα Ελύτη.

Άλλο σημαντικό στοιχείο αυτής της περιόδου είναι η ουσιαστικότητα με την οποία γίνεται προσπάθεια να παρουσιασθεί η ιστορική συνέχεια της ελληνικής ποίησης. Χαρακτηριστική από την άποψη αυτή είναι η ογδόη έκδοση των Penguin, στην Αγγλία το 1971, της ανθολογίας "The Penguin Book of the Greek Verse (From Homer to Elytis)" σε επιλογή, μετάφραση και εισαγωγή του καθηγητή Κωνσταντίνου Τρυπάνη.

Τέλος, χαρακτηριστική είναι η έκδοση

της ελληνικής ανθολογίας "18 ζείμενα" το 1972 από το πανεπιστήμιο Χάρβαρντ (μετ. Willis Barnstone) με τίτλο "Eighteen texts". Η συλλογική αυτή ελληνική έκδοση ενός ευρύτατου φάσματος Ελλήνων δημιουργών που είχε ταχθεί εναντίον της δικτατορίας σηματοδοτεί το τέλος προγενέστερων πολιτικών προκαταλήψεων που υπήρχαν στον λογοτεχνικό χώρο. Όμως συνεχό- νως για μια ακόμη φορά φανερώνει και το προβάδισμα της πολιτικής στο χώρο της λογοτεχνικής επικοινωνίας. Ένα γεγονός που χαρακτηρίζει και αυτή την περίοδο στις δύο πλευρές του Ατλαντικού.

γ) Τρίτη περίοδος: Το αμερικάνικο ενδιαφέρον

Η τρίτη περίοδος αρχίζει κατά το δεύτερο μισό της δεκαετίας του 1970 και φτάνει μέχρι το 1985. Η περίοδος αυτή θα φέρει στο εκδοτικό προσκήνιο σειρά νέων ονομάτων. Στην αγγλική πλευρά η εκδοτική δραστηριότητα γύρω από νεοελληνικές μεταφράσεις θα ακολουθήσει μια συνεχώς φθίνουσα πια διαδρομή. Αντιθέτως στην αμερικάνικη πλευρά θα πληθύνουν για ένα διάστημα τα αφιερώματα των περιοδικών καθώς και οι εκδόσεις βιβλίων και ανθολογιών που αναφέρονται στη νεοελληνική λογοτεχνία τόσο στην Ανατολική ακτή και στις βόρειες πολιτείες όσο και στη Δυτική ακτή και στις μεσοδυτικές πολιτείες. Σε αυτό συνετέλεσαν:

- Η δημιουργία μιας νέας σειράς μικρών αμερικάνικων εκδοτικών οίκων ("smallpress" -μικρός Τύπος) καθώς και η δυναμική που παρουσίασαν οι πανεπιστημιακοί εκδοτικοί οίκοι. Από τη μια μεριά οι μικροί εκδοτικοί ήταν αποτέλεσμα των ανακατατάξεων στους χώρους της νεολαίας στα τέλη της δεκαετίας του '60, καθώς και των τεχνολογικών καινοτομιών που άρχισαν να εφαρμόζονται την ίδια εποχή κάνοντας την εκτύπωση ευκολότερη.

- Η ανάπτυξη των «νεοελληνικών σπουδών» σε μια σειρά πανεπιστημιακά κέντρα των Ηνωμένων Πολιτειών καθώς και η παρατηρούμενη αψύπνιση μέρους της ελληνοαμερικάνικης κοινότητας.

Κατά την τρίτη περίοδο, λοιπόν, παρατηρούμε μια σωτηριακή παρέρση μιας σειράς μικρών ανεξάρτητων εκδοτικών καθώς και ορισμένων πανεπιστημιακών οίκων που εστιάζουν στη νεοελληνική λογοτεχνία. Επίσης, και σ' αυτή την περίοδο το πρόσφατο γεγονός της δικτατορίας διατηρεί και πάλι για σημαντικό διάστημα την πολιτική στο λογοτεχνικό προσκήνιο.

Από τις αμερικάνικες εκδόσεις "μικρού Τύπου" αυτής της περιόδου ενδεικτικές είναι της "Pella" στη Νέα Υόρκη και του "Wire Press" στον Άγιο Φραγκίσκο. Καθόλου τυχαίο βέβαια που και οι δύο μικροί αυτοί οίκοι ανήκουν σε Έλληνες εκδότες. Ενδεικτικές ανθολογήσεις αυτών των εκδοτικών αυτή την περίοδο είναι, το 1977, η

ανθολογία 18 Ελλήνων μεταπολεμικών ποιητών με τίτλο "Resistance, Exile and Love" που εκδόθηκε από την "Pella" στη Νέα Υόρκη με επιμέλεια και μετάφραση Ν. Σπάνια, και το 1979 η ανθολογία με τίτλο "Twenty Contemporary Greek Poets" που εκδόθηκε από το "Wire Press" στον Άγιο Φραγκίσκο με επιμέλεια των Γ. Τουώλη και Ντ. Σιώτη και με εισαγωγή Ν. Βαλαωρίτη. Επίσης, από τις μεμονωμένες εκδόσεις τους σημειώνουμε το 1980 τη συλλογή του Μανώλη Αναγνωστάκη "The Target" (ο στόχος) στη Νέα Υόρκη (Pella) σε μετάφραση Κ. Φράιερ και το 1981 από το "Oxus Press" στο Λονδίνο και το "Wire Press" στον Άγιο Φραγκίσκο την επιλογή του Τάκη Σινόποινλον με τίτλο "Selected Poems", σε επιμέλεια και μετάφραση του Γιάννη Σταθάτου.

Από τους αμερικάνικους πανεπιστημιακούς εκδοτικούς οίκους που παρουσιάζουν αξιολογή δραστηριότητα στο χώρο της μετάφρασης νεοελληνικών έργων αυτή την περίοδο θα έπρεπε ίσως να αναφερθεί για τη μεγάλη σειρά των εκδόσεών του το Princeton University Press. Από τις εκδόσεις των πανεπιστημιακών εκδοτικών της περιόδου ενδεικτικές είναι:

Η επιλογή από το έργο του Άγγελου Στεζελιανού με τίτλο "Selected Poems" (Princeton, 1979) σε επιμέλεια και μετάφραση των Ε. Κήλην και Φ. Σέρραφντ (Princeton University Press) που επανεκδόθηκε και στη Βρετανία (1980), καθώς και η ανθολογία των Καβάφη, Στεζελιανού, Σεφέρη, Ελύτη, Γκάτσοφ με τίτλο "Voices of Modern Greece" (Princeton, 1981), σε επιμέλεια και μετάφραση Ε. Κήλην και Φ. Σέρραφντ. Επίσης, η επιλογή του Τάκη Σινόποινλον "Landscape of Death" (Ohio State U.P., 1979) σε επιμέλεια και μετάφραση του Κιμωνα Φράιερ.

Την ίδια περίοδο σημαντικό γεγονός που σφραγίζει εν μέρει για σύντομο χρονικό διάστημα, το ενδιαφέρον στη νεοελληνική λογοτεχνία είναι η βραβεύση του Οδυσσέα Ελύτη το 1979 με το Νομπέλ Λογοτεχνίας. Με αφορμή αυτή τη βραβεύση γίνονται ορισμένες εκδόσεις και επανεκδόσεις που αφορούν το έργο του χωρίς όμως συνέχεια. Ανάμεσα τους ξεχωρίζουν η επανεκδοση του "The Axion Esti" στην Αμερική (1979)

και στο Λονδίνο (1980). Το βιβλίο είχε εκδοθεί στο Πεταμπουργκ για πρώτη φορά το 1974 σε μετάφραση των Ε. Κήλην και Γ. Σαββίδη. Επίσης, η επιλογή "Selected Poems" σε επιμέλεια των Ε. Κήλην και Φ. Σέρραφντ και σε μετάφραση των Ε. Κήλην, Φ. Σέρραφντ, Γ. Σαββίδη, Γ. Σταθάτου, Ν. Βαλαωρίτη, η οποία κυκλοφορεί το 1981 στο Λονδίνο (Anvil Press) και στη Νέα Υόρκη (The Viking Press) και επανεκδίδεται από το Penguin (1981).

Το ενδιαφέρον της αμερικάνικης πλευράς και στον περιοδικό Τύπο είναι σημαντικό. Και κατά την περίοδο αυτή ο περιοδικός Τύπος συνεχίζει να εισήχεται ποιητές που ήδη καταγράφονται και ανθολογούνται στα βιβλία. Οι τάσεις μεταξύ περιοδικών και βιβλίων είναι σε όλη αυτή την περίοδο παράλληλες και συμπληρωματικές. Τα αφιερώματα περιοδικών στη νεοελληνική ποίηση προέρχονται είτε από τον "μικρο Τύπο", είτε από πανεπιστημιακούς κύκλους. Συνήθως εστιάζουν σε νεότερους ποιητές και σε δυο-τρεις αναγνωρισμένους.

Από τους ήδη γνωστούς πια νεοελληνικές ποιητές στις Ηνωμένες Πολιτείες ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι εκδόσεις που αφορούν τον Γιάννη Ρίτσο και τον Κ. Π. Καβάφη.

Το μεγάλο ενδιαφέρον για το έργο του Ρίτσου γίνεται εμφανές και κατά την περίοδο αυτή από μια ολοκληρωμένη σειρά εκδόσεων στον αμερικάνικο χώρο. Ενδεικτικές του ενδιαφέροντος για τον Ρίτσο, που δεν είναι άμοιρο της πολιτικής επικαιρότητας, είναι οι συλλογές: "Eighteen Short Songs of the Bitter Motherland" (Μινεσότα, 1974), σε επιμέλεια Θ. Σταύρου και μετάφραση Α. Μιμς, "Chronicle of Exile" (Wire Press, Άγιος Φραγκίσκος, 1977), με πρόλογο του Α. Αρχαίου και μετ. Μ. Σαββίδη, "The Fourth Dimension" (Βοστώνη, 1977) σε μετάφραση της Ρ. Ντάβιν, "The Lady of the Vineyards" (Pella, Νέα Υόρκη, 1978), σε μετάφραση Α. Αθανασίου, "Scripture in the Blind" (πανεπιστήμιο Οχάιο, 1979), σε μετάφραση των Κ. Φράιερ και Κ. Μπουσιδη καθώς και το "Subterranean Horses" (πανεπιστήμιο Οχάιο, 1980), με εισαγωγή του Β. Βασιλείου και μετάφραση του Μ. Σαββίδη. Τέλος, η επιλογή "Ritso sin Parentheses" (πανεπιστήμιο Πρίνστον, 1979), σε επιμέλεια και μετάφραση του καθηγητή Ε. Κήλην, η οποία θα επανεκδοθεί στην Αγγλία το 1988 και θα βραβευθεί από την Ευρωπαϊκή Κοινότητα ως η καλύτερη μετάφραση της χρονιάς.

Ενδεικτικές του ενδιαφέροντος για τον Ρίτσο είναι και οι παρουσιάσεις των αμερικάνικων περιοδικών ποίησης σε όλη τη διάρκεια αυτής της περιόδου που φτάνει μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του '80 (π.χ. το αφιέρωμα στον J. Ρίτσο του περιοδικού "American Poetry Review" της Φιλαδέλφειας το 1984, σε μετάφραση του Κιμωνα Φράιερ).

Την ίδια περίοδο συνεχίζει αμείωτο το αμερικάνικο αλλά και το αγγλικό ενδιαφέρον για τον Καβάφη. Έτσι μεταξύ 1975 και 1980 στις Ηνωμένες Πολιτείες γίνονται έξι επανεκδόσεις των απάντων του Κωνσταντίνου Καβάφη (Princeton UP) με τίτλο "Collected Poems", σε μετάφραση των Έντμοντ Κήλυ και Φίλιπ Σέφραφντ και επιμέλεια του Γιώργου Σαββίδη. Η νεοελληνική ποίηση μέσα από το έργο του Καβάφη αρχίζει να αγγίζει έναν ευρύτερο χώρο διανοουμένων. Η έκδοση αυτή των Ε. Κήλυ και Φ. Σέφραφντ επανεκδόθηκε στο Λονδίνο το 1975 (Hogarth Press) και το 1978 (Chatto & Windus).

Στην Αμερική επίσης το 1983, με την ευκαιρία του έτους Καβάφη για τα πενήντα χρόνια από το θάνατο του ποιητή, εκδίδονται δύο αφιερώματα περιοδικών στον Έλληνα ποιητή. Το πρώτο στο περιοδικό της Νέας Υόρκης "Grand Street" και το δεύτερο στο "Journal of the Hellenic

Diaspora" (επιμέλεια Μάργκαρετ Αλεξίου).

Καταλήγοντας θα πρέπει να παρατηρήσουμε πως σε ολόκληρη αυτή την περίοδο στην Αγγλία οι μεταφράσεις της νεοελληνικής ποίησης φθίνουν. Στις περισσότερες περιπτώσεις εκδίδονται ή επανεκδίδονται συλλογές που ακολουθούν την αμερικάνικη έκδοση. Μόνο ο αγγλικός μικρός τύπος δείχνει ακόμα κάποιο ενδιαφέρον για τη νεοελληνική ποίηση. Ενδεικτικά σημειώνουμε τις εκδόσεις του Νάσου Βαγενά "Biography" (1978) σε μετάφραση του Richard Burns και "Biography and other poems" (1979) σε μετάφραση του Γιάννη Σταθάτου, τον Γιάννη Κοντού "Danger in the Streets" (1979) σε επιλογή και μετάφραση Γ. Σταθάτου και του "Mercurial Time and other poems" (1980) σε επιλογή και μετάφραση Γ. Γκούμα καθώς και Τάκη Σινόπουλου "Stones" (1980) και "Selected Poems" (1981) και τα δύο σε μετάφραση Γιάννη Σταθάτου.

Αντίστοιχες με τις εκδόσεις είναι και οι παρουσιάσεις της νεοελληνικής λογοτεχνίας στα αγγλικά περιοδικά του μικρού Τύπου αυτή την περίοδο. Ενδεικτικές είναι οι παρουσιάσεις σε αντίστοιχα περιοδικά της "Γκρίζο Φως" του Τ. Σινόπουλου στο "PN Review" (1981) και το αφιέρωμα στον Γ. Σεφέρη στο "Labrys" (1983), και τα δύο σε επιμέλεια και μετάφραση Γιάννη Σταθάτου καθώς και η επιλογή 9 ποιητών της γενιάς του '70 στο περιοδικό "Zenon" (Νότινγχαμ, 1982) σε επιμέλεια Άγι Μελέη.

3.2. Πεζογραφία

Δύο είναι οι μεγάλες διαχρονικές διαφορές της μετάφρασης της ελληνικής πεζογραφίας στα αγγλικά. Η πρώτη είναι η μεγάλη παρουσία του έργου του Νίκου Καζαντζάκη, το οποίο έχει σχεδόν ολόκληρο μεταφραστεί στα αγγλικά και βραβάνει σημαντικά σε όλες τις περιόδους. Ένα έργο που γνώρισε πολύ μεγάλη εκδοτική επιτυχία και στις δύο χώρες. Η δεύτερη είναι η σημαντική διαχρονική παρουσία στην πεζογραφία των αμερικάνικων εκδόσεων σε σχέση με τις αγγλικές, όπου στην περίπτωση της ποίησης παρουσιάζει στις πρώτες περιόδους μια δυναμική η αγγλική πλευρά.

α) Πρώτη περίοδος: αγγλικό και αμερικάνικο ενδιαφέρον

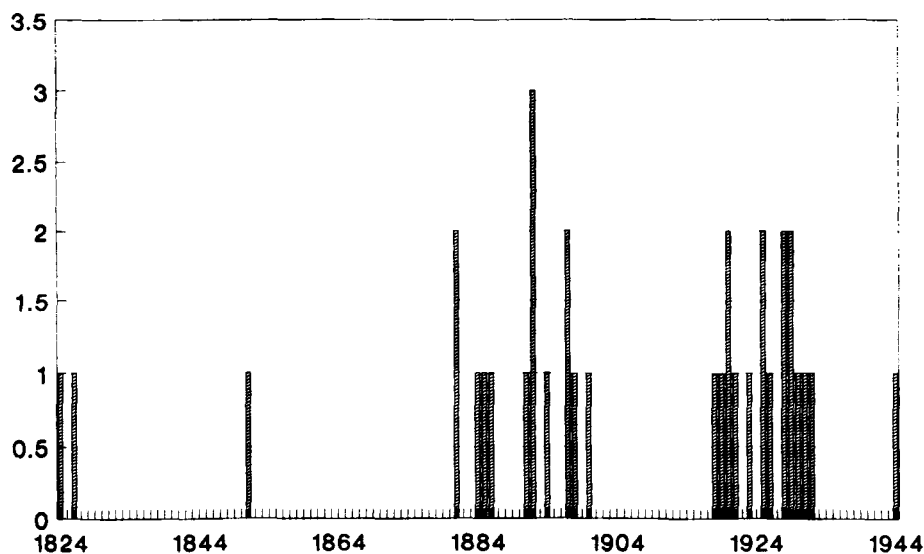
Χρονολογικά η πρώτη μεταπολεμική μετάφραση εκδίδεται στην Αμερική το 1946. Είναι το βιβλίο της Αιλίζας Νάσον "The Children's Inferno". Όμως τα πρώτα σημαντικά μυθιστορήματα της ελληνικής λογοτεχνίας (όπως συνέβη και με την ποίηση) εκδίδονται στην Αγγλία. Πρώτο αναφέρεται το μυθιστόρημα του Ηλία Βενέζη "Αιολική Γη". Το βιβλίο εκδόθηκε στην Αγγλία το 1949 με τίτλο "Aeolia" και επανεκδόθηκε στις Ηνωμένες Πολιτείες το 1951 με τον ίδιο τίτλο από τον εκδοτικό οίκο του πανεπιστημίου του Ντένβερ και το 1956 στη Νέα Υόρκη (Vanguard Press) με τίτλο "Beyond the Aegean" (όλα σε μετάφραση Ε. D. Scott-Kilvert). Το 1951 εκδίδεται στο Λονδίνο (Methuen) το μυθιστόρημα του Γιώργου Θεοτοκά "Argo" (μετ. Ε. Margaret Brooke και Άρη Τσατσόπουλου).

Ακολουθούν ορισμένα έργα Ελλήνων συγγραφέων που εκδόθηκαν σποραδικά στη δεκαετία του '50 σε μια από τις δύο χώρες, χωρίς σημαντική εκδοτική επιτυχία. Ενδεικτικά αναφέρονται:

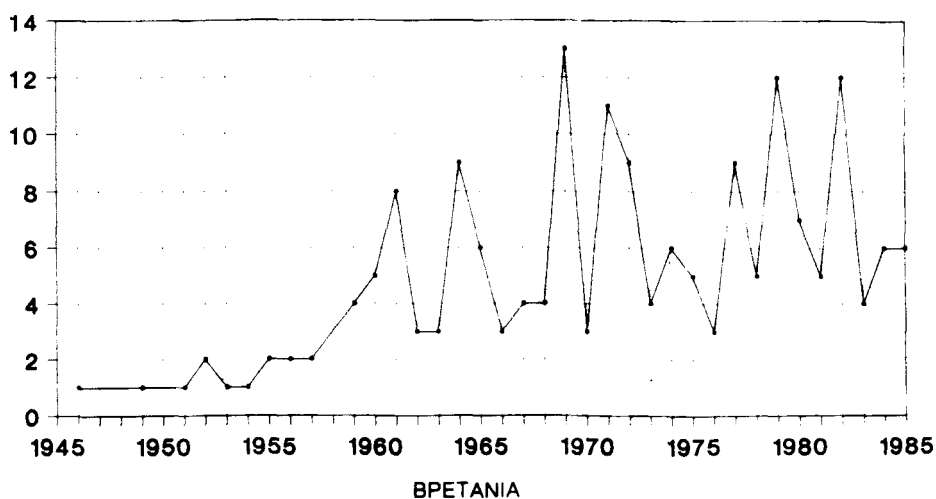
- Το 1955 το "Red Rock: from Ecstasy to Tragedy" του Γρηγορίου Ξενοπούλου που εκδόθηκε στη Νέα Υόρκη (μετ. William D. Spanos) και το "The True Apology of Socrates: A Satire" του Κώστα Βάρναλη που εκδόθηκε στο Λονδίνο (μετ. Στέφαν Γαλουσης).

- Το 1959 "The Mermaid Madonna" του Στρατή Μυριβήλη που εκδόθηκε στη Νέα Υόρκη και στο Λονδίνο (μετ. Abbott Rick) και το "The Other Alexander" της Μαργα-

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1
ΒΡΕΤΑΝΙΑ ΚΑΙ ΗΠΑ ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΜΕΤΑΦΡΑΣΕΙΣ 1824-1944

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2
ΒΡΕΤΑΝΙΑ: ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΜΕΤΑΦΡΑΣΕΙΣ 1945-1985

οίτας Λυμπεράκη που εκδόθηκε στη Νέα Υόρκη (μετ. Willis και Helle Tzalogrouλου Barstone).

Στη δεκαετία αυτή θα ξεκινήσει η μεγάλη και ιδιότυπη σταδιοδρομία της "Πάπισσας Ιωάννας" του Εμμανουήλ Ροΐδη στην αγγλική γλώσσα. Πρόκειται ουσιαστικά για την τέταρτη μετάφραση του έργου αυτού στα αγγλικά. Προηγουμένως είχε μεταφραστεί και εκδοθεί το 1886, το 1900 και το 1931. Το 1954 με τίτλο "Pope Joan, a Romantic Biography" εκδίδεται στο Λονδίνο μια διασκευη-μετάφραση του μυθιστορήματος από τον γνωστό Άγγλο συγγραφέα Λώρενς Ντάρελ. Το βιβλίο θα επανεκδοθεί το 1960 και το 1961 στη Νέα Υόρκη. Στην Αγγλία μέχρι το 1981 θα κάνει 6 επανεκδόσεις (δεμένο και χαρτόδετο). Σε ορισμένες περιπτώσεις ο τίτλος είναι "Pope Joan". Αυτή η επιτυχία του Ροΐδη δεν είναι άμοιρη του ονόματος του μεταφραστή και διασκευαστή του έργου το οποίο και κυριαρχεί στο εξώφυλλο. Όπως δε σημειώνει και ο καθηγητής Peter Mackridge⁷ παρόλο που εγείρονται μεγάλες αντιρρήσεις για τη συγκεκριμένη διασκευή και τη μετάφραση του Ντάρελ, το βιβλίο λόγω της θέσης του Ντάρελ στα αγγλικά γράμματα, είχε μεγάλη εκδοτική επιτυχία.

Τέλος, σημαντικές για τη διαχρονική καταγραφή και την επικοινωνία, στο επίπεδο των διανοουμένων, είναι και οι εκδόσεις του μυθιστορηματικού μεσαιωνικού επιικού ποιήματος της ελληνικής λογοτεχνίας "Διγενής Ακρίτας". Η πρώτη έκδοση έγινε το 1956 σε μετάφραση Τζον Μαυρογορδάτου στην Αγγλία με τίτλο "Digenes Akritas". Η δεύτερη, πολύ αργότερα, το 1971, από τον εκδοτικό του πανεπιστημίου του Οχάιο (μετάφραση Denison B. Hall) και με τίτλο "Digenis Akritas: The Two-Blood Border Lord".

β) Δεύτερη και τρίτη περίοδος:

άνοδος του αμερικανικού ενδοιαγέροντος Η δεύτερη περίοδος και για την πεζογραφία ξεκινά στα πρώτα χρόνια της δεκαετίας του '60. Τα γενικά χαρακτηριστικά της είναι αντίστοιχα με αυτά που αναφέρθηκαν στην ποίηση. Υπάρχει, δηλαδή, αύξηση της εκδοτικής παραγωγής στις δύο χώρες και αύξηση των μεταφράσεων. Από την άποψη της ποσότητας η δεκαετία του '60 είναι ίσως η πιο σημαντική περίοδος για τη μετάφραση της ελληνικής πεζογραφίας γιατί μεταφράζονται αρκετά έργα Ελλήνων πεζογράφων στην Αγγλία και στην Αμερική, όχι όμως πάντα με μεγάλη εκδοτική επιτυχία.

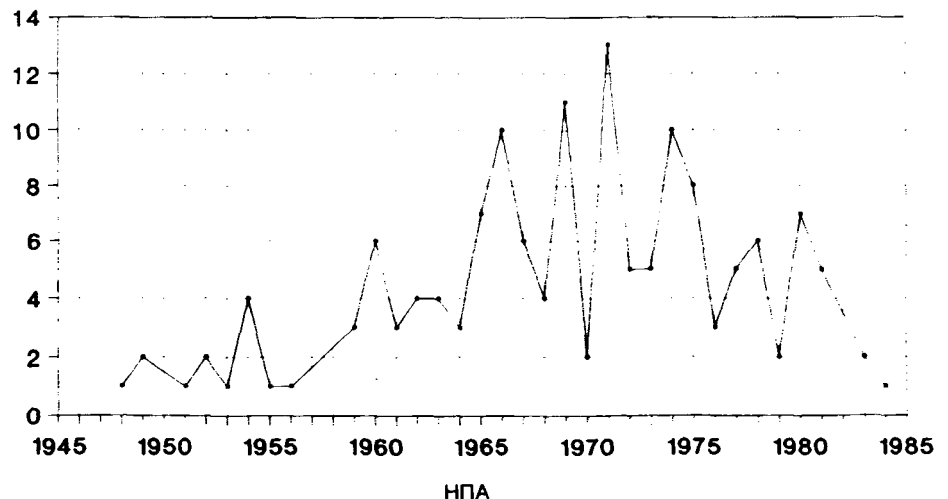
Αυτή την περίοδο αρκετά βιβλία εκδίδονται παρόλ'όσο η αλληλοδιαδοχή και στις δύο χώρες που εξετάζουμε. Ενδεικτικώς αναφέρουμε το "Pastorale" της Νέλλης Θεοδόρου (Νέα Υόρκη, 1961 και Λονδίνο 1962) σε μετάφραση Αιμίλιου Ρικ, το "Their Most Serene Majesties" του Άγγελου Βλα-

χου (Λονδίνο, 1963 και Νέα Υόρκη, 1964) σε μετάφραση Κάιης Τσιτσέλη, το "The Sun of Death" του Παντελή Πρεβέζακη (Simon and Schuster, Νέα Υόρκη, 1964) σε μετάφραση Abbot Rick και πρόλογο Arthur Miller, το οποίο εκδόθηκε και πάλι το 1965 (Λονδίνο, Murray και Τορόντο, McMillan) σε μετάφραση του Φίλιπ Σέφραοντ, το "The Flaw; a novel" του Αντώνη Σαμαράκη (Λονδίνο, Νέα Υόρκη, 1969) σε μετάφραση των Peter Mansfield και Richard Burns και, τέλος, το "Kassandra and the Wolf" της Μαργαρίτας Καραπάνου (Νέα Υόρκη, Λονδίνο, 1976) σε μετάφραση Ν. Γερμανάκου. Όμως, την ίδια εποχή εκδίδονται και βιβλία που δεν είχαν τύχη όπως το "The Schoolmistress with the Golden Eyes" (Λονδίνο, 1964) του Στρατή Μυριβήλη σε μετάφραση Φ. Σέφραοντ και από τον Άλαν Ρος τον Ανδρέα Εμπερίκου το "Amour-Amour" (1966, μετ. Ν. Στάγκου) και το "Two Stories: Argo or the Voyage of Ia Ballon" (1967, μετ. Νίκου Στάγκου και David Plante).

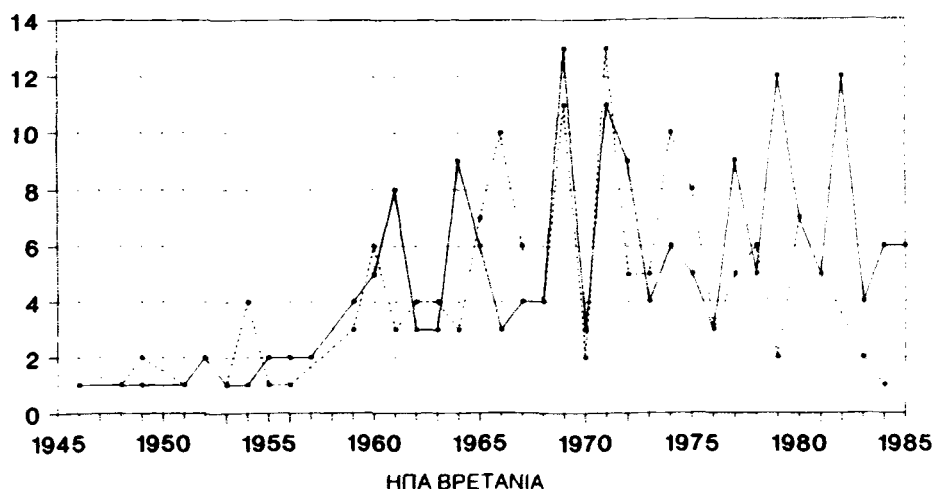
Την ίδια περίοδο αρχίζει στην Αμερική και συνεχίζεται στην Αγγλία μια καλή εκδοτική περίοδος για τον Βασίλη Βασιλικό. Πρώτο βιβλίο του εκδόθηκε στις ΗΠΑ το "The Plant, The Well, The Angel: a trilogy" (Νέα Υόρκη, Κνοπφ, 1964) σε μετάφραση των Εντμοντ και Μαίρης Κήλυ. Ακολούθησε το "Z" (Νέα Υόρκη, 1968) σε μετάφραση Merilyn Calman που γνώρισε μια σειρά επανεκδόσεις στην Αμερική (1970 και 1971) και στην Αγγλία (1969 και 1970). Η πολιτική επικαιρότητα και ο κινηματογράφος θα συντελέσουν ώστε να εκδοθούν, επίσης, το "The Photographs" (Λονδίνο, 1971 και 1973 και Νέα Υόρκη, 1971 και 1973) και το "Outside the Walls" — και τα δύο σε μετάφραση Mike Edwards. Θα ακολουθήσουν, το 1973, το "The Harpoon Gun" σε μετάφραση Barbara Bray και, τέλος, το 1976 στην Ινδιανάπολη "The Monarch" σε μετάφραση Μαίρης Κήλυ.

Τέλος, για την περίοδο αυτή θα πρέπει να αναφερθούν επιλεκτικά δύο διαφορετικές εκδοτικές προσπάθειες. Η πρώτη ανα-

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3
ΗΠΑ: ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΜΕΤΑΦΡΑΣΕΙΣ 1945-1985

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4
ΗΠΑ - ΒΡΕΤΑΝΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΜΕΤΑΦΡΑΣΕΙΣ 1945-1985

φερεται στη μεγάλη επιτυχία της έκδοσης του έργου του Κώστα Ταχτσή "The Third Wedding". Το βιβλίο εκδόθηκε για πρώτη φορά στο Λονδίνο από τον Άλαν Ρος σε μετάφραση Leslie Finer. Επανεκδόθηκε στην Αγγλία το 1969 στη σειρά των σύγχρονων Ευρωπαίων πεζογράφων των Penguin και στη συνέχεια το 1971 στη Νέα Υόρκη. Το βιβλίο αυτό του Κώστα Ταχτσή είναι, ουσιαστικά, το πρώτο ελληνικό μυθιστόρημα που θα έχει τέτοια εκδοτική επιτυχία μετά τα βιβλία του Νίκου Καζαντζάκη. Η δεύτερη αφορά τη μη επιτυχημένη έκδοση, το 1974, στη Νέα Υόρκη (Knopf) της τριό-

- Δύο μυθιστορήματα, του Αλέξη Παώνη, το "Pasternak Highway" (Καλιφόρνια, 1977) σε μετάφραση Σοφίας Λαδά και το "The Proofreader" (Λονδίνο, 1980) σε μετάφραση T. Halton και B. Ραϊζη.

γ) *Η περιπλοκή του Νίκου Καζαντζάκη*
 Η μετάφραση της ελληνικής πεζογραφίας στην αγγλική γλώσσα είναι στενά συνδεδεμένη με τη σπουδαία και διαχρονική πορεία που είχε το έργο του Νίκου Καζαντζάκη τόσο στις Ηνωμένες Πολιτείες όσο και στη Βρετανία. Από το 1952 (πρώτη έκδοση του "Zorba the Greek") έως το 1988 (επι-

που συσχετίζεται με τη διεθνή κινηματογραφική μεταφορά του) τόσο στην Αγγλία (αναφέρονται εφτά επανεκδόσεις από Cassirer και Faber) όσο και στην Αμερική (επανεκδόσεις από Simon & Schuster και Ballantine Books) έως το 1972.

- Η ταινιόχρονη έκδοση του "Freedom and Death" το 1956 (Νέα Υόρκη, Simon & Schuster και Οξφόρδη, Cassirer) σε μετάφραση J. Griffin και πρόλογο D. Doolaard. Το βιβλίο θα κάνει μια σειρά επανεκδόσεις σε Αμερική (Simon & Schuster) και Αγγλία (Cassirer και Faber).

- Η έκδοση του μυθιστορηματικού επιποήματος "The Odyssey. A Modern Sequel" το 1957 (Νέα Υόρκη, Simon & Schuster) σε μετάφραση και εισαγωγή του Κίμων Φράιερ και εικονογράφηση από τον Ν. Γάικα και η αγγλική επανεκδόσή της το 1959 (Λονδίνο, Secker & Warburg). Η επιτυχία του έργου στην Αμερική ήταν μεγάλη.¹⁰

- Η έκδοση του "The Last Temptation of Christ" το 1960 (Νέα Υόρκη, Simon & Schuster) και η επανεκδόσή της το 1961 (Νέα Υόρκη, Bantam Books και Οξφόρδη, Cassirer) σε μετάφραση του Peter Bien. Το βιβλίο επανεκδόθηκε και πάλι με επιτυχία το 1988 (ακολούθοντας την κυκλοφορία της ομώνυμης κινηματογραφικής ταινίας).¹¹

- Η επιτυχής διπλή έκδοση του "Report to Greco" το 1965 (Νέα Υόρκη, Simon & Schuster και Οξφόρδη, Cassirer) και η επανεκδόσή του (Νέα Υόρκη, Bantam, 1971 και Λονδίνο, Faber, 1965 και 1973) σε μετάφραση P. Bien.

Μεγάλο μέρος της εκδοτικής επιτυχίας του Νίκου Καζαντζάκη στην αγγλοαμερικάνικη αγορά σχετίζεται με τη μεγάλη διεθνή απήχηση που είχε η επιτυχημένη μεταφορά ορισμένων μυθιστορημάτων του στον κινηματογράφο και αργότερα η προβολή τους από την τηλεόραση. Όμως η μεγάλη εκδοτική επιτυχία ορισμένων μυθιστορημάτων του προηγήθηκε, σε αρκετές περιπτώσεις, τόσο κατά την πρώτη όσο κατά τη δεύτερη περίοδο. Η μεγάλη επιτυχία του κινηματογράφου είχε συνέπεια τη μετάφραση και την ευρεία κυκλοφορία σχεδόν ολόκληρου του έργου του στην αγγλική (ταξιδιωτικό, θεατρικό, ποιητικό, φιλοσοφικό κ.λπ.). Η αναζωπύρωση του αμερικάνικου κυρίως ενδιαφέροντος για τον Καζαντζάκη που παρατηρήθηκε στα τελευταία χρόνια της δεκαετίας του 1980 σχετίστηκε εκ νέου με τον κινηματογράφο.

3. 3. Δοκίμια και χρονικά

Ερευνώντας τη λογοτεχνική επικοινωνία στο χώρο της εκδοτικής παραγωγής, δεν είναι δυνατόν να αποφύγουμε την παρουσίαση των αγγλικών μεταφράσεων ορισμένων δοκιμίων, ημερολογίων, χρονικών, βιογραφιών και ιστοριών, που σχετίζονται άμεσα με την ελληνική λογοτεχνία και κοινωνία.

γίας του Στρατή Τσίρζα "Drifting Cities: a trilogy" σε μετάφραση της Καίης Τουτσέλη. Το βιβλίο αυτό, αν και βγήκε από μεγάλο εκδοτικό οίκο και σε πολύ καλή μετάφραση, δεν είχε την ανάλογη εκδοτική υιοθέτηση.⁸

Η τρίτη περίοδος στην πεζογραφία συγγέεται κάπως με τη δεύτερη. Εκείνο που μοιάζει να τις διαχωρίζει είναι μάλλον η θεματολογία των βιβλίων και όχι οι συγγραφείς. Έτσι κατά την τρίτη περίοδο που φτάνει έως τα μέσα της δεκαετίας του '80 εκδίδονται νέοι και παλαιότεροι Έλληνες πεζογράφοι, αλλά τα θέματά τους είναι περισσότερο κοινωνικά παρά πολιτικά. Από την άποψη αυτή είναι χαρακτηριστικό πως η πολιτική υποχωρεί ως ζήτημα στη μεταφορά πεζογραφημάτων. Ενδεικτικές αναφορές της τελευταίας περιόδου, χωρίς μεγάλη εκδοτική επιτυχία, είναι:

- Δύο νεοελληνικά γλαυκικά μυθιστορήματα, το "Life in the Tomb" του Στρατή Μυριβήλη (Αμερική, 1977) σε μετάφραση του Πήτερ Μπιν και το "The Murderess" του Αλέξανδρου Παπαδιαμαντή (Αγγλία, 1977) σε μετάφραση Γ. Χ. Ξανθογιάννη. Τέλος, θα πρέπει να επισημάνουμε μια ακόμη νέα έκδοση του Παπαδιαμαντή ("The Murderess", Αγγλία, 1983) σε μετάφραση του καθηγητή Peter Levi.

τυχημένη επανεκδόση του "The Last Temptation of Christ") μεσολαβούν 36 χρόνια μιας εκδοτικά εκπληκτικής πορείας. Ουσιαστικά, ο Καζαντζάκης κυριαχεί στο χώρο της μετάφρασης της νεοελληνικής πεζογραφίας στα αγγλικά. Ανάμεσα στους πολλούς σταθμούς της μεγάλης αυτής πορείας ξεχωρίζουν:

Η πρώτη αγγλική έκδοση του "Zorba the Greek" το 1952 στο Λονδίνο από τον John Lehmann με εισαγωγή Scott-Kilvert και μετάφραση Carl Wildman και η αμερικάνικη επανεκδόση το 1953 (Νέα Υόρκη, Simon & Schuster). Η υιοθέτηση από το κοινό ήταν εξαιρετική και η κριτική σε μερικές περιπτώσεις διθυραμβική.⁹ Ακολούθουν σειρά δεμένων και χαρτοδετών επανεκδόσεων στις δύο χώρες (Οξφόρδη, Cassirer, 1959, Λονδίνο, Faber, 1961). Μόνο στην Αγγλία μεταξύ 1961 και 1979 αναφέρονται εννέα χαρτοδετές επανεκδόσεις (Faber) του Ζορμπά που προηγήθηκαν και ακολούθησαν τη μεγάλη διεθνή επιτυχία της ομώνυμης κινηματογραφικής ταινίας.

- Η αμερικάνικη έκδοση του "The Greek Passion" (Simon & Schuster, Νέα Υόρκη, 1954) και οι αγγλικές επανεκδόσεις (δεμένο και χαρτοδετό) με τίτλο "Christ crucified. A novel" (Οξφόρδη, Cassirer, 1954 και Λονδίνο, Faber, 1954) σε όλες τις περιπτώσεις σε μετάφραση Jonathan Griffin. Το βιβλίο θα έχει σπουδαία εκδοτική πορεία

Ορισμένες από αυτές τις μεταφράσεις οι φιλόλογοι εφεινήθησαν τις κατατάσσουν στην πεζογραφία.¹² Στην παρούσα ταξινόμηση θα τις εντάξουμε σε ένα υποσύνολο το οποίο θα αναφέρεται στη λογοτεχνία και στην κοινωνία είτε μέσα από τον αναλυτικό, είτε μέσα από τον περιγραφικό λόγο. Και στο πεδίο αυτό παρατηρείται αντιστοιχία με την πεζογραφία. Έτσι, οι αμερικάνικες εκδόσεις κυριαρχούν σε όλες τις περιόδους που συνεξετάζονται.

Στη μεγάλη χρονολογικά έκταση των τριών περιόδων (1945-1984) ελάχιστες είναι οι μεταφράσεις έργων του χαρμαζήρα

που εστιάζουμε στην παρούσα παραγραφο. Η πιο ενταχισμένη περίοδος είναι η δεκαετία του '60. Τότε το αγγλοαμερικάνικο εκδοτικό ενδιαφέρον για τον Καζαντζάκη, από τους μεγάλους εκδότες, για τον Σεφέρη, από τους πανεπιστημιακούς και τους λογοτέχνες, καθώς και το γενικότερο ιστορικοπολιτικό ενδιαφέρον δημιουργούν τις προϋποθέσεις για ορισμένες μεταφράσεις.

Το μεγάλο ενδιαφέρον για τον Νίκο Καζαντζάκη απεικονίζεται στη δεκαετία του '60 με τρία βιβλία που κυκλοφόρησαν στις Ηνωμένες Πολιτείες. Το πρώτο γραμμένο από τον Παντέλη Ποιρέλαζα κυκλοφόρησε στη Νέα Υόρκη με τίτλο "Nikos Kazantzakis and his Odyssey: a Study of the Poet and the Poem" (Simon & Schuster, 1961) σε μετάφραση Φ. Σέφραφντ και εισαγωγή Κ. Φράιτς. Το δεύτερο, από την Ελένη Καζαντζάκη, εκδόθηκε στη Νέα Υόρκη με τίτλο "Nikos Kazantzakis: a biography based on his letters" (Simon & Schuster, 1968) σε μετάφραση του A. Mims και επανεκδόθηκε αργότερα και στην Αγγλία (Cassirer, 1975 και 1979). Το τρίτο, από τον Γ. Αναπλάωτη, κυκλοφόρησε στο Σικάγο (1967) με τίτλο "The Real Zorba and Nikos Kazantzakis" σε μετάφραση του L. A. Richards.

Το ενδιαφέρον για το δοκίμιο έργο του Σεφέρη εκδηλώθηκε για πρώτη φορά το 1966 όταν εκδόθηκε στην Αμερική μια επι-

λογή των "Δοκιμών" του, η οποία επανεκδόθηκε το 1967 στην Αγγλία. Και στις δύο εκδόσεις η επιμέλεια και η μετάφραση ήταν του Θ. Φραγκοπουλίου και Ρεξ Γουόρνερ και είχαν τίτλο "On the Greek Style". Το ενδιαφέρον για τον Σεφέρη συνεχίζει και στις επομενες δεκαετίες. Το 1974 εκδόθηκε μια πρώτη επιλογή ημερολογίων του Γ. Σεφέρη από τον εκδοτικό οίκο του πανεπιστημίου Χάρβαρντ (Μασαχουσέτη) με τίτλο "A Poet's Journal: Days of 1945-1951" και το 1982 μια δεύτερη επιλογή με τίτλο "A Poet's Journal: Days of 1925-1934", και τα δύο σε επιμέλεια και μετάφραση Α. Αναγνωστόπουλου. Επίσης, στη Μινεσότα (1982) εκδόθηκε το "My Brother George Seleris" της Ιωάννας Τσατσού σε μετάφραση J. Demos και πρόλογο E. Curient-Garcia. Τέλος, στην ίδια κατηγορία εντάσσεται, το 1980, η έκδοση των δοκιμών του Ζησημον Λογευτζάτου "The Lost Center" (δοκίμια για τον Δ. Σολωμό και τον Γ. Σεφέρη) που εκδόθηκε στις ΗΠΑ (Princeton UP) και στην Αγγλία (Guildford) σε μετάφραση της Καίτης Τσιτσέλη.

Επίσης, το εφικτό ιστορικο-πολιτικό ενδιαφέρον για την Ελλάδα εμφανίζονται τέσσερις εκδόσεις που κυκλοφόρησαν στις δύο χώρες την ίδια περίοδο. Η πρώτη είναι το "Crusaders as Conquerors: the Chronicle of Morea", που εκδόθηκε στη Νέα Υόρκη (Columbia University Press, 1964) σε επιμέ-

λεια, μετάφραση και πρόλογο του Η. Ε. Lourier. Η δεύτερη, το "Behind the White Screen: an autobiography" του Σωτήρη Σταθάκη, εκδόθηκε ετιονογραφική στο Λονδίνο (Alan Ross, 1967) με εισαγωγή και μετάφραση από τον Mario Rinvoluceri, και επανεκδόθηκε στη Νέα Υόρκη (1976) με τίτλο "Behind the White Screen. Memoirs" σε μετάφραση από Μ. Rinvoluceri και εισαγωγή Leslie Finer. Η τρίτη, το "Memoire from the Greek War of Independence 1821-1833" του Θεοδώρου Κολοζοτσήνη, εκδόθηκε στο Σικάγο το 1969, σε επιμέλεια και μετάφραση E. M. Edmonds και πρόλογο Γ.

Γενναδίου. Και, τέλος, η τέταρτη, το "The memoirs of General Makriyannis, 1797-1864", εκδόθηκε στο Λονδίνο το 1966 (Oxford University Press) σε επιμέλεια και μετάφραση Η. A. Lidderdale και εισαγωγή C. M. Woodhouse.

Σημαντική συμβολή στην κατανόηση της ελληνικής λογοτεχνίας στο χώρο των σπουδαστών και των διανοουμένων των δύο χωρών αποτελούν οι δύο μεταφράσεις της ιστορίας της ελληνικής λογοτεχνίας. Έτσι, το 1973 εκδόθηκε στην Αγγλία (Clarendon Press) το "A History of Modern Greek Literature" του Αϊβον Πολίτη σε μετάφραση Robert Liddell. Επίσης, έχουμε και τον Κ. Θ. Δημάδα το "A History of Modern Greek Literature" το 1973 (University of New York Press), σε μετάφραση Μαίρης Γιαννού, που επανεκδόθηκε το 1974 και στο Λονδίνο (University of London Press).

4. Επικοινωνία και Μετάφραση

4. 1. Βρετανία και ΗΠΑ: δημιουργός και είδος

Η μετάφραση της νεοελληνικής λογοτεχνίας στις δύο κεντρικές χώρες καθοδηγήθηκε από γενικότερους αλλά και ειδικότερους παράγοντες. Πολλά από τα προαναφερθέντα ή από τα καταγραφέντα έργα που λειτουργούσαν ως γέφυρα εντύπης επικοινωνίας ανάμεσα στην Ελλάδα και τη Βρε-

τανία και τις ΗΠΑ ήταν αποτέλεσμα τάσεων και απόψεων που είχαν διαμορφωθεί ιστορικά και κοινωνικά. Σε ορισμένες περιπτώσεις πολλά εξαιρέθηκαν από τη διάθεση και την αισθητική προτίμηση μεταφραστών, επιμελητών, εκδοτών, και από τις πολιτιστικές αναζητήσεις των διανοουμένων οι οποίοι στάθηκαν διαμεσολαβητές αυτής της έντυπης επικοινωνίας. Κάποτε τα τυχαία περιστατικά βρέθηκαν να συμβαδίζουν με αναγκαιότητες και σκοπιμότητες. Όλα αυτά μαζί διαμόρφωσαν τη συνολική «εικόνα» που αποτυπώθηκε γενικότερα στον επικοινωνιακό χώρο και ειδικότερα στο πεδίο του βιβλίου.

Στο πεδίο της εκδοτικής επικοινωνίας η ελληνική παρουσία πρέπει να χαρακτηριστεί ως ικανοποιητική και για τις δύο χώρες, τόσο σε μεταφρασμένους τίτλους βιβλίων όσο και σε αναφορές περιοδικών, αν αναλογιστούμε και τα μικρά αριθμητικά μεγέθη της ελληνικής γλώσσας στον σύγχρονο κόσμο. Αυτό συνέβη χωρίς ουσιαστικά καμία συστηματική ή συγκροτημένη κρατική ή ιδιωτική παρέμβαση, πέρα από την ιδιαιτερότητα της ελληνικής ιστορίας. Η κοινή αγγλοαμερικάνικη αυτή έλξη σε συνδυασμό με τη δραστήρια παρουσία Ελλήνων και στις δύο χώρες ήταν η αφετηρία αυτής της πορείας.

Όμως από την αφετηρία και μετά εμφανίζονται δύο διαφορετικές προσεγγίσεις σε Βρετανία και ΗΠΑ. Στη Βρετανία κυριαρχεί ο δημιουργός και η ατομικότητά του. Τούτο γίνεται ιδιαίτερα εμφανές στις ανθολογίες. Στην αγγλική παράδοση, οι ανθολογίες απαρτίζονται, κατά κανόνα, από περιορισμένο αριθμό δημιουργών και εκτενείς αναφορές στο έργο τους. Στόχος είναι να ανιχνευθεί το στίγμα μιας χώρας και μιας εποχής μέσα από την αναλυτική παρουσία των συγγραφέων. Στην Αμερικάνικη κυριαρχεί διαφορετική αντίληψη για τις ανθολογήσεις (οι εξαιρέσεις, όπως ο Έντμουντ Κήλν, απλώς επιβεβαιώνουν τον κανόνα). Επιλέγονται πάρα πολλοί συγγραφείς ώστε να παρουσιαστεί σε εύρος η λογοτεχνία και η ιστορική περίοδος. Κάθε ανθολογούμενος συμπλάκει απλώς αντιπροσωπευτικά στη γενικότερη «εικόνα» της χώρας.

Η στάση αυτή υπαγορεύεται από τη διαφορετική στάση Ευρωπαίων και Αμερικανών στο πολιτιστικό πεδίο. Στην ευρωπαϊκή παράδοση η προσοχή εστιάζεται στον δημιουργό (ή στους δημιουργούς), ενώ στην αμερικάνικη στο λογοτεχνικό είδος. Αυτό γίνεται ιδιαίτερα εμφανές στις αγγλικές εκδόσεις, όπου μεταφραστές και επιμελητές επιλέγουν και μεταφράζουν λίγους συγγραφείς, ακόμα και στα αφιερώματα των περιοδικών (Σέρραφντ, Στάγος, Σταθάτος κ.ά.). Αντιθέτως, στις αμερικάνικες εκδόσεις μεταφραστές και επιμελητές προχωρούν σε πολυπρόσωπες ανθολογήσεις, ακόμα και στα αφιερώματα των πε-

ριοδικών (Φράιερ, Σιώτης, Γερμανάκος κ.ά.).

4. 2. Πολιτιστικός πόλος και ποίηση:

Μικρός και πανεπιστημιακός Τύπος

Η μετάφραση της νεοελληνικής ποίησης πρώτους αποδέχτες είχε μικρές ομάδες διανοουμένων και ορισμένους που ασχολούνταν με τη λογοτεχνία. Η ποίηση διατήρησε σημαντική θέση στη μετάφραση και βρήκε αξιόλογη συνδρομή από την πολιτική και στις δύο πρώτες περιόδους. Όμως στο τέλος υποχώρησε μπροστά στη δυναμική των οπτικοακουστικών μέσων, τα οποία επέβαλαν τη μυθολογία μέσα από την αφήγηση και το διαλογικό στοιχείο. Η ποίηση, παρ'αυτήν ο Τίτος Πατριάκιος, έχει περιοριστεί μόνο στο ποιητικό έντυπο. Και το έντυπο αυτό αποτελεί σήμερα ένα πολυλοπτημίο στο χώρο της έντυπης επικοινωνίας, καθώς η διατινόμενη ποσότητα ποιητικών μηνυμάτων δεν είναι επαρκής σε σχέση με τα άλλα είδη ανάγνωσης (Πατριάκιος, 1979). Από αυτή την άποψη δεν είναι τυχαίο που η νεοελληνική ποίηση, αν και έγινε πολύ καλής υποδοχής στις δύο χώρες, απευθύνθηκε συνήθως σε ομάδες διανοουμένων, κλασικιστών και πανεπιστημιακών. Έτσι οι ποιητικές εκδόσεις που καταγράφονται ή αναφέρονται εδώ κυκλοφόρησαν συνήθως σε περιορισμένο αριθμό αντιτύπων και από μικρούς ή πανεπιστημιακούς εκδοτικούς οίκους. Έστω κι έτσι όμως θα πρέπει να αναγνωριστεί πως ο ρόλος του μικρού και πανεπιστημιακού Τύπου στο πεδίο της μετάφρασης είναι πολύ σημαντικός.

Μόνο τέσσερις Έλληνες ποιητές (Κ. Π. Καβάφης, Γ. Σεφέρης, Γ. Ρίτσος, Ο. Ελύτης) θα ευτυχήσουν να εκδοθούν σε σημαντικούς αριθμούς αντιτύπων από μεγαλύτερους εκδοτικούς, εμπορικούς ή πανεπιστημιακούς οίκους (Hogarth Press, Faber & Faber, Penguin, Chatto & Windus, Oxford UP, Harvard UP, Princeton UP κ.λ.π.). Το ίδιο ισχύει και για τις ανθολογίες. Αν και σε πολλές περιπτώσεις έπαιξαν βασικό ρόλο στην παρουσίαση της "εικόνας" της λογοτεχνίας και της χώρας ελάχιστες είχαν την τύχη να κυκλοφορήσουν από εμπορικούς εκδότες και να επανεκδοθούν στο ΗΒ και στις ΗΠΑ (Clarendon, Thames & Hudson, Penguin, Simon & Schuster, Harvard UP, Princeton UP κ.λ.π.).

Για τους νεοελληνικούς ποιητές που είχαν σημαντική εκδοτική παρουσία, θα πρέπει να αναφερθεί πως υπάγονται διαφορές κατά περίπτωση. Έτσι, στην περίπτωση του Καβάφη, αφετηρία του αγγλικού ενδιαφέροντος ήταν τα δοκίμια ενός από τους σπουδαιότερους Άγγλους πεζογράφους του 20ού αιώνα, τον Ε. Μ. Forster (Φόστερ, 1919 και Φόστερ, 1951). Τα ποιήματά του κυκλοφόρησαν στα αγγλικά το 1951 και εντύχθηκαν να εκδοθούν από τον σημαντικό για τις λογοτεχνικές κατευθύνσεις εκδο-

τικό οίκο Hogarth Press (που ανήκε στους Γούλντ έως το 1947). Στη διάρκεια αυτής της περιόδου στους θεομυθίς εισηγητές του Καβάφη προστέθηκε και ο διάσημος Άγγλος πεζογράφος Λώρενς Ντάρελ. Η ποίηση του Καβάφη έτυχε πάρα πολλών εκδόσεων, από πολλούς μεταφραστές (Μαυρογορδάτος, Ντάλβιν, Κήλν, Σέρραφντ) και από μεγάλους αγγλικούς και αμερικάνικους εκδοτικούς οίκους (Chatto & Windus, Grove Press, Hogarth Press, Princeton UP κ.λ.π.).

Για τον Γιώργο Σεφέρη τα πράγματα ήταν πιο εύκολα, μιας και η αναγνώρισή του από τον μεγάλο Άγγλο ποιητή Τ. Σ. Έλιοτ, οι μεταφράσεις των Λ. Ντάρελ και Ρ. Γουόρνερ καθώς και η έκδοσή του από τον Τ. Λέιμαν έτυχαν άμεσης αποδοχής από τους Άγγλους διανοούμενους και λογοτέχνες. Η βράβειση του με το Νόμπελ Λογοτεχνίας, το 1963, δημιούργησε νέο εκδοτικό ενδιαφέρον για την ποίηση του. Το πέραςμά του στην Αμερική είχε εκδοτική επιτυχία (Princeton UP). Τέλος, η ευρύτερη αναγνώρισή του επισφραγίστηκε και με τη δημιουργία έδρας νεοελληνικών σπουδών σε ένα από τα μεγαλύτερα πανεπιστήμια των Ηνωμένων Πολιτειών, το Harvard, η οποία φέρει το όνομά του (έδρα Γιώργου Σεφέρη).

Αν θα θέλαμε να αποτιμήσουμε την απήχηση τους στο κοινό της ποίησης, θα σημειώναμε πως ο Καβάφης σήμερα θεωρείται και στις δύο χώρες από τους σημαντικότερους ποιητές του 20ού αιώνα. Μεγάλες σειρές διεθνούς ποίησης στα αγγλικά ξεκινούν με τα ποιήματά του. Τόσο ο Καβάφης όσο και ο Σεφέρης δείχνουν να έχουν ενσωματωθεί πια στην ευρωπαϊκή και στην αγγλική ποιητική παράδοση.

Η περίπτωση του Ρίτσου είναι αρκετά διαφορετική. Για δεκαετίες υπήρξε "persona non grata" λόγω της πολιτικής τοποθέτησής του αλλά και λόγω ορισμένων "στρατευμένων" ποιημάτων του. Το πέραςμά του στην αγγλική άρχισε με τη δικτατορία. Ευτύχησε να έχει βασικό μεταφραστή στην πρώτη περίοδο τον διευθυντή, εκείνη την εποχή, της σειράς μοντέρνας ποίησης των Penguin Νίζο Στάγος. Η μετάφραση του στα Penguin ήταν εκδοτικά επιτυχής.¹³ Το πολιτικό κλίμα, αφηγητικό για δεκαετίες, στη συγκεκριμένη συγκυρία είχε αντιστροφή. Ορισμένες διεθνείς διαζυγίες συνέτειναν στην ευρύτερη καθιέρωσή του. Ο Ρίτσος, αν και αναγνωρισμένος ως δημιουργός στην αγγλική, εξακολουθεί να έχει μια ποιητική εθνικότητα, η οποία μάλλον σχετίστηκε με τη μυθολογία της Ρωμοσύνης και της αντίστασης.

Τέλος, ο Ελύτης παρουσιάζει αρκετές διαφορές από τους προηγουμένους. Αν και μεταφράστηκε αρκετά νωρίς, ο ληρισμός του στάθηκε ανεπάρκτο εμπόδιο. Η βράβεισή του με το Νόμπελ, το 1979, δημιούργησε εκδοτικό ενδιαφέρον με εκδόσεις και

επανεκδόσεις (εντύχρησε να εκδοθεί και στα Penguin). Όμως οι λυρικοί και οι σουρεαλιστές ποιητές δεν έγιναν ποτέ πραγματικά αποδεκτοί από την αγγλική γραμματολογία (περιπτώσεις Σικελιανού και Εμπειρίκου).

Εξετάζοντας τη διαμόρφωση της γενικής ποιητικής επικοινωνίας γίνεται εμφανές πως στην ανακάλυψη της νεοελληνικής ποίησης και της σύγχρονης Ελλάδας σημαντική ήταν η συμβολή των κλασικιστών. Όπως παρατηρούν οι Κήλυ και Μάκριτζ, η διαχρονική ύπαρξη της ελληνικής γλώσσας, από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα, καθώς και η αξιολογη ποιητική παραγωγή κατά τον 19ο και τον 20ό αιώνα εναισθητοποιήσε αρχικά τους κλασικιστές (Μπασαντής, 1986). Σε αυτή την κατεύθυνση καθοριστικός ήταν και ο ρόλος αρχικά των αγγλικών και αργότερα των αμερικάνικων πανεπιστημίων. Κι αυτό γίνεται εμφανές από το ότι οι έδρες των Βυζαντινών Σπουδών επεξετάθησαν μεταπολεμικά προς την κατεύθυνση της νεοελληνικής λογοτεχνίας και στα τέσσερα αγγλικά πανεπιστήμια που είχαν αντίστοιχη έδρα (Οξφόρδη, Καίμπριτζ, Μπίρμινγχαμ, Λονδίνο). Τέλος, είναι εμφανές πως σημαντικοί διαμεσολαβητές αυτής της επικοινωνίας με το ποιητικό βιβλίο στάθηκαν οι διανοούμενοι, οι οποίοι συνήθως απαρτίζουν το κοινό της ποίησης.

Το πέρασμα της νεοελληνικής ποίησης και στις ΗΠΑ βασίστηκε κατά μεγάλο μέρος στο ίδιο πλέγμα (διανοούμενοι, κλασικιστές, πανεπιστημιακοί). Όμως η άνοδος του αμερικάνικου ενδιαφέροντος κατά τη δεύτερη και την τρίτη περίοδο σχετίζεται τόσο με τη συστηματική πανεπιστημιακή εργασία όσο και με το ακροατήριο της μεγάλης ελληνοαμερικάνικης κοινότητας.

Σε πανεπιστημιακό επίπεδο ορισμένοι Αμερικάνοι καθηγητές, όπως ο Εντμουντ Κήλυ και ο Πήτερ Μπιν, με τη συστηματική εργασία τους και με τη συμβολή τους στην ίδρυση του "Modern Greek Studies Association" το 1968, έδωσαν συστηματικότερη πανεπιστημιακή ώθηση καθώς το M. G. S. A. λειτούργησε ως πυρήνας ανάπτυξης των νεοελληνικών σπουδών σε πάρα πολλά αμερικάνικα πανεπιστήμια και συνένωσης των αποσπασματικών προσπαθειών των μεμονωμένων μελετητών στο χώρο της Βόρειας Αμερικής. Στο χώρο του M. G. S. A. σημαντική υπήρξε η συμβολή αρκετών Ελλήνων διανοουμένων που βρέθηκαν στον αμερικάνικο χώρο στη μεταπολεμική περίοδο και ανέπτυξαν σημαντική πνευματική

δραστηριότητα. Η εξάπλωση αυτή φαίνεται σήμερα τόσο με την αύξηση των εδρών και των τμημάτων νεοελληνικών σπουδών (Harvard, έδρα Γιώργου Σεφέρη, San Francisco, έδρα Νίκου Καζαντζάκη, Princeton, τμήμα Νεοελληνικών Σπουδών, Queens, τμήμα Βυζαντινών και Νεοελληνι-

κών Σπουδών κ.λπ.) όσο και με το μάθημα των νεοελληνικών που έχει εξαπλωθεί σε περισσότερα από 38 πανεπιστήμια της Βόρειας Αμερικής (Μπασαντής, 1989). Η εκδοτική δραστηριότητα που στηρίζει και στηρίζει ακόμα και σήμερα τη μετάφραση βασίζεται κατά πολύ μεγάλο μέρος σε αυτά τα τμήματα.

Όμως στην Αμερική θα έπρεπε να υποχρηματισθεί η ύπαρξη της ελληνοαμερικάνικης κοινότητας και η εκδοτική δραστηριότητα που αναπτύχθηκε στους κόλπους της με τη μορφή του μικρού και ανεξάρτητου Τύπου, καθώς και σε ορισμένες περιπτώσεις με μικρότερους πανεπιστημιακούς και κολεγιακούς εκδοτικούς οίκους σε περιοχές όπου η ομογένεια είναι εγκατεστημένη (Νέα Υόρκη, Βοστώνη, Σικάγο, Σαν Φρανσίσκο). Ενδεικτική, π.χ., είναι η προσφορά του μικρού εκδοτικού Pella στη Νέα Υόρκη που, εκτός από μια σειρά τίτλων που έχει στο ενεργητικό του, εκδίδει δύο περιοδικά για τη νεοελληνική κουλτούρα και λογοτεχνία, το "Charioteer" (ετήσιο) και το "Journal of the Hellenic Diaspora" (τριμηνιαίο) και συμβάλλει στην έκδοση του "Journal of Modern Hellenism" του Hellenic College της Μασαχουσέτης και του "Center for Byzantine and Modern Greek Studies" του Queens College του πανεπιστημίου της Νέας Υόρκης.

Την ποιητική επικοινωνία συμπλήρωσαν με παρουσιάσεις, εκδόσεις και ορισμένες εκδηλώσεις που έγιναν κατά καιρούς στις δύο χώρες, όπως π.χ. ο νεοελληνικός μήνας του Λονδίνου το 1975, η εβδομάδα νεοελληνικής ποίησης του Καίμπριτζ το 1982, οι εκδηλώσεις για τη νεοελληνική κουλτούρα του Center for Byzantine and Modern Greek Studies το 1987, στη Νέα Υόρκη για τα 50 χρόνια του Queens College.

Εστιάζοντας από τη σκοπιά της εκδοτικής παραγωγής είναι σαφές πως η ποίηση, αν και είναι δύσκολη στη μετάφραση λόγω του περιορισμένου όγκου της, αποτελεί μεταφραστικό πάρεργο που συνήθως προσφέρεται δωρεάν. Για τους ίδιους λόγους είναι σύγχρονος και εύκολη η έκδοσή της από τον μικρό Τύπο και τα περιοδικά του είδους. Τα τελευταία με τα αφιερώματά τους αποτέλεσαν έναν ακόμα διαύλο επι-

κοινωνίας και συνετέλεσαν στο σχηματισμό της «εικόνας» της νεοελληνικής λογοτεχνίας και κοινωνίας. Από αυτή την αποψη, στην εξάπλωση της ελληνικής ποίησης σημαντικές ήταν, τις περισσότερες φορές, οι προσωπικές συστηματικές προσπάθειες εκδοτών, επιμελητών και μεταφραστών όπως π.χ. στη Βρετανία οι Τζων Λέιμαν, Άλαν Ρος, Ρέξ Γουόρνερ, Νάνος Βάλαωφρης, Νίκος Στάγκος, Γιάννης Σταθάτος, Φίλιπ Σέρραρντ κ.α., καθώς και στην Αμερική οι Εντμουντ Κήλυ, Πήτερ Μπιν, Κίμων Φυάιερ, Γιώργος Σαββίδης, Μηνάς Σάββας, Ντίνος Σιώτης κ.α.

4. 3. Εμπορικός πόλος και πεζογραφία: η «λαϊκή» (folk) κουλτούρα

Η πεζογραφία είχε διαφορετική διαδρομή από την ποίηση στον αγγλοσαξονικό χώρο και εκείνο που την διαφοροποιεί, ιδιαίτερα στις περισσότερες περιπτώσεις, είναι το κοινό. Η πεζογραφία αναζητήσε και στηριχτήκε από το ευρύτερο κοινό. Και σε αυτό το σημείο αρχίζει η διαφορετική οπτική της. Μια οπτική που διαμορφώνεται μέσα από τις ευρύτερες πολιτιστικές προσλαμβάνουσες του αγγλοσαξονικού χώρου. Οι προσλαμβάνουσες αυτές έχουν τις ρίζες τους σε αυτό που ο Τέρενς Σπένσερ ονόμασε στις αντιλήψεις του εμπειρισμού και του ρομαντισμού (Spencer, 1986).

Στη Βρετανία οι αντιλήψεις αυτές στη μεν λαϊκότερη εκδοχή προσέγγισαν τον ελληνικό χώρο και τους ανθρώπους του μέσα από έναν «λαογραφικό τουρισμό» που περιηρείτο τους «εξωτικούς αντόχθονες», στη δε ακαδημαϊκή επεδίωξαν το «διανοητικό ταξίδι» της αποκάλυψης ενός αρχαίου τόπου (Σταθάτος, 1986).

Στην Αμερική οι αντίστοιχες αγγλοσαξονικές προσλαμβάνουσες βρήκαν μαζικό εκφραστή για πολύ μεγάλο διάστημα το έργο του Νίκου Καζαντζάκη. Η ανακάλυψη του Καζαντζάκη οδήγησε και στην «ανακάλυψη» της Ελλάδας. Σε αυτή την ανακάλυψη του Καζαντζάκη, κατά τον καθηγητή Πήτερ Μπιν, βοήθησαν ο συνδυασμός της έντονης θρησκευτικότητας καθώς και ο σύγχρονος και φιλελεύθερος τρόπος της σχέψης του. Ένας συνδυασμός που ανταποκρινόταν στις διαθέσεις του ευρύτερου αμερικάνικου κοινού (Μπασαντής, 1990).

Επίσης, στην αμερικάνικη αποδοχή του Καζαντζάκη συνέτεινε αποφασιστικά και η αναζήτηση αρχετύπων, που είναι έντονα αποτυπωμένη στην αμερικάνικη λαϊκή κουλτούρα. Δεν μπορεί, λοιπόν, να χαρακτηριστεί τυχαία η εκπληκτική επιτυχία των μεταφράσεων του Καζαντζάκη, που παρουσιάζει ανθρώπους και καταστάσεις πέρα από τα συνήθισμένα. Η αλληγορικότητα και το γέμιο αγέτητα έρχο του, καθώς και η φιλελεύθερη θρησκευτικότητα του, εντάσσονται στη γενικότερη οπτική του «λαογραφικού ρομαντισμού» που

κυριαρχεί στην αμερικάνικη κοινωνία και υπάρχει έντονη και στην αγγλική.

Η σχέση του έργου του Καζαντζάκη με τη γενικότερη οπτική της αμερικάνικης κοινωνίας γίνεται καλύτερα κατανοητή μέσα από την επιτυχία της "Οδύσσειας" του. Το μυθιστορηματικό επικό ποίημα του Καζαντζάκη βρήκε ένθερμο υποστηρικτή τον Αμερικανό εκδότη Μαξ Σούστερ, ο οποίος πήρε και το μεγάλο οικονομικό ρίσκο της έκδοσής της. Η έκδοση του έργου στις ΗΠΑ στο δεύτερο μισό της δεκαετίας του 1950 βρήκε μεγάλη απήχηση τόσο στο επίπεδο των βιβλιοκριτικών όσο και στο μαζικό επίπεδο της νεολαίας της εποχής. Κατά τον ελληνιστή Έντμουντ Κήλυ, μεγάλο μέρος της εκδοτικής επιτυχίας της "Οδύσσειας" πρέπει να αποδοθεί στον μεταφραστή Κίμων Φράιερ, που απέφυγε τους περιπλοκούς ιδιοματισμούς της κρητικής διαλέκτου, ακολούθησε μια απλούστερη οικονομία στην αγγλική γραφή και διατήρησε όλα τα αρχέτυπα του πρωτοτύπου. Η μετάφραση πέτυχε, έτσι, να γίνει περισσότερο εύληπτη από το πρωτότυπο (Μπλασαντής, 1986).

Κατά τον Πήτερ Μπιν, η μεγάλη περίοδος του Καζαντζάκη διήρκεσε από τα μέσα της δεκαετίας του '50 έως τα μέσα της δεκαετίας του '60. Ο Καζαντζάκης αγαπήθηκε από τους νέους εκείνης της εποχής, γιατί στο πρόσωπο του περιτλανώμενου Οδυσσέα του αποτυπώθηκαν οι περιπλανήσεις και η φυγή της αμερικάνικης γενιάς των μπητ (beat).¹⁴ Η άνοδος του Καζαντζάκη κορυφώθηκε στα μέσα της δεκαετίας του '60, τόσο με τη διεθνή επιτυχία της κινηματογραφικής μεταφοράς του Ζορμπά το 1964, όσο και με την εκτενέστατη παρουσίαση της "Αναφοράς στον Γκρέκο" το 1965, από τους "New York Times". Από εκεί και μετά, αργά αλλά σταθερά το ενδιαφέρον μειώνεται (Μπλασαντής, 1990).

Το πιο σημαντικό χαρακτηριστικό στην περίπτωση του Νίκου Καζαντζάκη είναι, όμως, το πολύ μεγάλο ενδιαφέρον που γνώρισε από τους αναγνώστες και το περιορισμένο που συνάντησε από τους ακαδημαϊκούς έως τη δεκαετία του 1980, όταν πια δημιουργήθηκε έδρα Καζαντζάκη στο πανεπιστήμιο του Σαν Φρανσίσκο.

Η περίπτωση του Καζαντζάκη, επίσης, σχετίζεται άμεσα με τις «διασυνδέσεις» των μέσων επικοινωνίας καθώς η μυθολογία «δένει» το μυθιστόρημα με τον κινηματογράφο. Είναι εύκολο να διαπιστώσουμε πως ορισμένα έργα του Καζαντζάκη που μεταφράστηκαν κατά καιρούς με επιτυχία στη μεγάλη οθόνη «πρωμοδότησαν» και τα βιβλία του. Από τις ταινίες που βασίστηκαν στα έργα του Καζαντζάκη και είχαν απήχηση στον αγγλοσαξονικό χώρο θα πρέπει, λοιπόν, να αναφερθούν με χρονολογική σειρά:¹⁵

- Το 1956 από το μυθιστόρημα "Ο Χριστός Ξανασταυρώνεται", το οποίο με-

ταφράσθηκε στις αγγλοσαξονικές χώρες ως "The Greek passion", ο Ζιλ Ντασέν γύρισε σε γαλλο-ιταλική παραγωγή το φιλμ "Celui qui doit mourir", το οποίο στην Αγγλία και στην Αμερική προβλήθηκε με τον τίτλο "He who must die". Η πρώτη αυτή επιτυχία διευρυνε το κοινό των βιβλίων του Καζαντζάκη στην αγγλοαμερικάνικη αγορά.

- Το 1964 από το μυθιστόρημα "Βίος και Πολιτεία του Αλέξη Ζορμπά", ο Μιχάλης Κακογιάννης γύρισε σε αμερικάνικη παραγωγή το φιλμ "Zorba the Greek" με διεθνείς πρωταγωνιστές, που έγινε μεγάλη κινηματογραφική επιτυχία στην Αγγλία και στις Ηνωμένες Πολιτείες. Η επιτυχία αυτή έφερε στα αγγλικά όλα σχεδόν τα έργα του Καζαντζάκη.

- Το 1988, από τον "Τελευταίο πειρασμό", ο Μάρτιν Σκορσέζε γύρισε σε αμερικάνικη παραγωγή το φιλμ "The Last Temptation of Christ", το οποίο είχε επιτυχία στην Αμερική. Η διαρκώς ανανεούμενη σχέση κινηματογράφου και λογοτεχνίας οδηγεί και στην επιτυχημένη επανέκδοση του ομώνυμου βιβλίου (σε μετ. Πήτερ Μπιν), που το 1988 εντόχησε να μπει στους πίνακες μαζικής κυκλοφορίας (best-sellers).

Από την υπόλοιπη νεοελληνική πεζογραφία στην αγγλική γλώσσα θα έπρεπε να σημειώσουμε την παρουσία του Βασίλη Βασιλικού. Και σε αυτή την περίπτωση η μετάφραση ενός μέρους του συγγραφικού έργου του θα πρέπει να συσχετιστεί με την αναπόφευκτη επικοινωνιακή «διασύνδεση» της μυθολογίας του μυθιστορηματος και του κινηματογράφου. Έτσι και στην περίπτωση του Βασιλικού, τόσο ο απόηχος της επιτυχημένης μεταφοράς, με τον ίδιο τίτλο, στην οθόνη του μυθιστορηματος "Z" από τον σκηνοθέτη Κώστα Γαβρά σε γαλλογερμανική παραγωγή και σπουδαίους πρωταγωνιστές, που είχε διεθνή επιτυχία,¹⁶ όσο και το εναντίον της δικτατορίας πολιτικό κλίμα συνέτειναν στην έκδοση ή επανέκδοση ορισμένων βιβλίων του στη Βρετανία και στις ΗΠΑ. Όμως είναι γεγονός πως ο Βασιλικός στην Αγγλία και στις Ηνωμένες Πολιτείες δεν είχε τη μεγάλη επιτυχία που γνώρισε στη Γαλλία.

Άλλοι συγγραφείς και έργα που κατά περιόδους είχαν επιτυχία, είναι ο Ηλίας Βενέζης, του οποίου η "Αιολική Γη" εκδόθηκε και στις δύο χώρες στη δεκαετία του '50, η "Πάπισσα Ιωάννα" του Εμμανουήλ Ροΐδη, που λόγω Ντάρελ είχε μεγάλη επιτυχία για αρκετές δεκαετίες και ο Παντελής Πρεβελάκης με το "The Sun of Death" στα μέσα της δεκαετίας του '60. Επίσης, ο Κώστας Ταχτσής με το "Third Wedding" που παραμένει μέχρι σήμερα το μόνο ελληνικό μυθιστόρημα που επανεκδόθηκε από τη γνωστή σειρά των Penguin (1971). Ακόμα θα πρέπει να αναφερθεί και το "The Flaw" του Αντώνη Σαμαράκη, που

εκδόθηκε το 1969 και στις δύο χώρες (Λονδίνο-Hutchinson, Νέα Υόρκη-Weybright and Talley) και το οποίο το 1975 γυρίστηκε σε γερμανική παραγωγή, ταινία με σπουδαίους Ευρωπαίους ηθοποιούς, χωρίς όμως να βρει απήχηση στις αγγλοσαξονικές χώρες όπως δείχνουν και οι εκδόσεις.¹⁷

Συνοψίζοντας, η μετάφραση του μυθιστορηματος χαρακτηρίζεται από παράγοντες που το διαφοροποιούν από την ποίηση. Το μυθιστόρημα, λόγω του όγκου του, έχει σημαντικό εκδοτικό κόστος τόσο για τη μετάφρασή του (χρειάζεται υποχρεωτικά επαγγελματίας μεταφραστής) όσο και για την έκδοσή του. Γι' αυτό και σπάνια περνάει στις εκδόσεις του μικρού τύπου. Από την άποψη του κοινού, το μυθιστόρημα έχει πολύ ευρύτερο και αρκετά διαφορετικό κοινό από την ποίηση. Το εύρος του κοινού κάνει συχνά απαραίτητη την προώθηση και τη διαφήμισή του, πράγμα που ανήκει και το εκδοτικό κόστος ακόμα περισσότερο. Αναζητώντας το ευρύτερο κοινό, το μυθιστόρημα εξαρτάται πολύ περισσότερο από την ποίηση από το γενικότερο πολιτιστικό και κοινωνικό κλίμα της χώρας και της εποχής. Λογικό ήταν, λοιπόν, στην περίπτωση του τόσο για τη Βρετανία όσο και για τις ΗΠΑ να παίξουν σημαντικό ρόλο τα στοιχεία της παραδοσιακής κοινότητας, του τουριστικού φολλκλορισμού, της πολιτικής συγκυρίας κ.λπ. Άλλωστε και στη σημερινή Ελλάδα, οι κύκλοι της ποίησης και της πεζογραφίας ουσιαστικά ακολουθούν διαφορετικούς εκδοτικούς δρόμους.

Τέλος, το σύγγρονο μυθιστόρημα μέσα από τη μυθολογία εμπεριέχει τη δυνατότητα της μετατροπής του σε ταινία ή σε σήριαλ. Κατ' αυτό τον τρόπο μπλέκεται στο μεγάλο επιχειρηματικό παιχνίδι των «διασυνδέσεων» (tie-in) των βιομηχανιών των μέσων επικοινωνίας. Για όλους τους παραπάνω οικονομικούς και επικοινωνιακούς λόγους το νεοελληνικό μυθιστόρημα μεταφράστηκε συνήθως και εκδόθηκε, επιτυχημένα ή όχι, από μεσαίους και μεγάλους εκδοτικούς οίκους τόσο στις ΗΠΑ όσο και στο ΗΒ.

5. Συμπεράσματα

Το πρώτο γενικό συμπέρασμα για τη νεοελληνική περίπτωση, που προκύπτει από τις γενικότερες έρευνες (Zaharopoulos-1984, Balta-1989) είναι πως και ο διάλογος της λογοτεχνικής επικοινωνίας σε ολόκληρη την εξεταζόμενη περίοδο (1945-1985) έχει αρκετά κοινά σημεία και με μια σειρά άλλες μικρές ευρωπαϊκές χώρες. Τα βασικά προβλήματα που εμφανίζονται στην ελληνική περίπτωση είναι, τις περισσότερες φορές, αντίστοιχα με εκείνα που χαρακτηρίζουν τις μικρές αριθμητικά και τις περιφερειακές ευρωπαϊκές χώρες σε σχέση με τις χώ-

ρες που βρίσκονται στο κέντρο της διεθνούς επικοινωνίας. Έτσι, γι' αυτές τις περιφερειακές ευρωπαϊκές χώρες η λογοτεχνία αναδεικνύεται σε βασικό παράγοντα επικοινωνίας. Οι διαφοροποιήσεις που παρουσιάζονται ανάμεσά τους έχουν να κάνουν με πολιτισμικές διαφοροποιήσεις και με τεχνολογικοοικονομικά δεδομένα τα οποία δεν αναιρούν βασικά αυτή τη γενική διαπίστωση.

Ως προς την εκδοτική παραγωγή, η πρώτη γενική διαπίστωση σχετίζεται με

εκδοτών, σε ορισμένες κεντρικές πολιτιστικές προσπάθειες, σε βιβλιοθήκες και ιδρύματα που φροντίζουν την πολιτιστική παρουσία και τη συντήρηση της ούλλογικής μνήμης.

Όμως ο πολιτιστικός πόλος, επίσης, έχει ικανοποιητική παρουσία στην παραγωγή αλλά και στη διακίνηση των μεταφράσεων πεζογραφίας. Καθόλου τυχαίο πως στην αγγλοαμερικάνικη περίπτωση πολύ συχνά μικροί εκδοτικοί αναλαμβάνουν το ρίσκο και το κόστος της πρώτης έκδοσης

«αρχετύπα», οι οποίες βοήθησαν αποφασιστικά στο επιτυχημένο πέρασμα των μυθιστορημάτων του (που πληρούν τους παραπάνω όρους) από τα μεγάλα ΜΜΕ (κινηματογράφος, τηλεόραση). Έτσι, διευρύνθηκε ο κύκλος και διευκολύνθηκε η μεγάλη εκδοτική παραγωγή αρχικά των μυθιστορημάτων του και αργότερα ολόκληρου του έργου του.

Άλλοι πεζογράφοι, που είχαν εκδοτική τύχη στον εμπορικό πόλο, όπως οι Βασίλης Βασιλικός, Κώστας Ταχτσής, Παντέλης

τους διαχωρισμούς που επιχειρήσαν ο Μπορντιέ (Bourdieu, 1986) και ο Εσκαρπίτ (Escarpit, 1966). Και οι δύο στις αναλύσεις τους συνέκλιναν στην ύπαρξη ενός μη εμπορικού πόλου τον οποίο ο Μπορντιέ αποκάλεσε πολιτιστικό πόλο, ενώ ο Εσκαρπίτ κύκλο διανοουμένων. Στο χώρο αυτό το εκδιδόμενο βιβλίο προσπαθεί να αναδείξει το πολιτιστικό του κεφάλαιο και έχει μακρά περίοδο απόσβεσης του οικονομικού κόστους του. Στην περίπτωση των νεοελληνικών μεταφράσεων είναι εμφανές από τους πίνακες, τα διαγράμματα και την προηγούμενη ανάλυση πως ο πολιτιστικός πόλος ή ο κύκλος των διανοουμένων έχει σημαντική συνεισφορά, σε όλη τη μεταπολεμική περίοδο, στην ποσοτική παραγωγή και διακίνηση των ποιητικών μνημάτων. Το νεοελληνικό ποιητικό βιβλίο έχει ικανοποιητική παρουσία στις δύο χώρες, αν και η ποίηση δεν είναι εκδοτικά δημοφιλής στο δεύτερο μισό του 20ού αιώνα.

Αν προσπαθήσουμε να ορίσουμε τους κοινωνικούς χώρους στους οποίους διακινούνται τα ποιητικά μνημάτα των δύο χωρών, άρα και οι αντίστοιχες νεοελληνικές μεταφράσεις, είναι σαφές πως αναφερόμαστε στον «πολιτιστικό πόλο» ή στις ομάδες των σπουδαστών και των διανοουμένων. Θα πρέπει, λοιπόν, να επικεντρωθούμε στις περισσότερες περιπτώσεις την προσοχή μας στην εκδοτική παραγωγή των πανεπιστημιακών, των μικρών ή ανεξάρτητων

κάποιων μυθιστορημάτων τα οποία μόνο αν έχουν καλή τύχη επανεκδίδονται από μεγαλύτερους, διαγράφοντας έτσι μεγαλύτερο εκδοτικό κύκλο. Το γεγονός αυτό επιβεβαιώνεται και στην ελληνική περίπτωση (π.χ. στην πρώτη και στη δεύτερη έκδοση του Κ. Ταχτσή, Alan Ross-Penguin κ.λπ.).

Την άλλη άκρη του εκδοτικού άξονα, η οποία βρίσκεται απέναντι από τον πολιτιστικό πόλο, ο Μπορντιέ (Bourdieu, 1986) την αποκάλεσε εμπορικό πόλο ενώ ο Εσκαρπίτ (Escarpit, 1966) εμπορικό κύκλο. Εδώ το κυρίαρχο χαρακτηριστικό είναι οι μεγάλες σε αριθμό πωλήσεις αντιτύπων και οι γρήγορες αποσβέσεις του οικονομικού κεφαλαίου που επενδύεται στην έκδοση. Στην περίπτωση των νεοελληνικών μεταφράσεων τόσο από τους πίνακες όσο και από την προηγούμενη ανάλυση είναι εμφανές πως συνεισφέρει μόνο κατά ένα ποσοστό στην πεζογραφία και κατά ένα μικρότερο στην ποίηση.

Στην πεζογραφία τον εμπορικό πόλο κυριαρχεί διαχρονικά, ουσιαστικά, ο Νίκος Καζαντζάκης. Το γεγονός αυτό θα πρέπει να γίνει αντιληπτό μέσα από τη λειτουργία της επικοινωνίας αλλά και από τις «διασυνδέσεις» των συγγραφέων ΜΜΕ. Στην περίπτωση του Καζαντζάκη οι δύο όροι θα μπορούσαν να γίνουν χιτανοητοί απο τις μακρόχρονα διαμορφωμένες πολιτισμικές προσλαμβάνουσες Βρετανίας και ΗΠΑ («παραδοσιακές εικόνες» και

Πρεβελάκης, Αντώνης Σαμαράκης κ.λπ. δεν είχαν διαχρονική παρουσία.

Τέλος, θα πρέπει να προσθέσουμε πως σε ορισμένες περιπτώσεις η μετάφραση της νεοελληνικής ποίησης άργησε τις παρρηίες του εμπορικού πόλου. Όμως ουσιαστικά μόνο οι Κ. Π. Καβάφης, Γ. Σεφέρης, Γ. Ρίτσος, σε τρεις-τέσσερις περιπτώσεις κάποιες ανθολογίες και, ίσως, σε μια περίπτωση ο Ο. Ελύτης, είχαν την τύχη να πάσιν κάποιες στιγμές τα στενά εκδοτικά όρια της ποίησης και να κυκλοφορήσουν ευρύτερα από μεγάλους εκδοτικούς οίκους αργίζοντας τις παρρηίες του εμπορικού πόλου.

Φυσικά, από τον πολιτιστικό πόλο έως τον εμπορικό υπάρχουν ενδιάμεσες διαβαθμίσεις, οι οποίες λειτούργησαν και στη νεοελληνική περίπτωση. Αυτές οι ενδιάμεσες περιπτώσεις θα πρέπει να συνεχεταστούν με κάποιες πολιτισμικές μεταποτίσεις που συνεπάγεται κάθε εποχή καθώς και με την ιδιαιτερότητα της προσωπικότητας κάθε δημιουργού και του «μνημιάτος» του.

Στην περίπτωση μιας μετάφρασης ο αρχικός δημιουργός είναι τόσο ο συγγραφέας όσο και ο μεταφραστής του (ή ο εισηγητής του κ.λπ.). Οι δίανοι επικοινωνίας δεν είναι πάντοτε απόρροιοι. Και αυτό γίνεται ακόμα πιο πολύ εμφανές καθώς προσεγγίζουμε τον πολιτιστικό πόλο. Καθόλου τυχαίο, λοιπόν, που συχνά στην πλειοψη-

φία των πρωτοεμφανιζόμενων μεταφράσεων στον πολιτιστικό πόλο η οποία αποδοχή τους σχετίζεται και με την αποδοχή του μεταφραστή ή του εισηγητή.

Από την άλλη πλευρά όσο πλησιάζουμε προς τον εμπορικό πόλο, τόσο προσεγγίζουμε τον απρόσωπο «μέσο όρο» ή το γενικό «κοινό γούστο». Δηλαδή ό,τι η πλειοψηφία περιμένει ή ό,τι είναι έτοιμη να δει να αλλάξει. Ταυτοχρόνως, η μαζικότητα των πωλήσεων και το μεγάλο οικονομικό ρίσκο που συνεπάγεται μια κυκλοφοριακή αποτυχία κάνει τις εκδοτικές βιομηχανίες συνήθως να εκδίδουν σε δεύτερη έκδοση μεταφράσεις που πρωτοεμφανίστηκαν με κάποια επιτυχία στον μικρό Τύπο. Αυτό συνέβη σε πάρα πολλές περιπτώσεις και στη νεοελληνική περίπτωση (π.χ. Ρίτσος και Ταχτσής από Alan Ross σε Penguin και Ελύτης από Anvil σε Penguin κ.λπ.).

Από την ανάλυση των πινάκων και την παρακολούθηση των διαγραμμάτων προκύπτει εύκολα πως, εκτός από τις γενικότερες πολιτισμικές προσλαμβάνουσες των δύο χωρών (Βρετανίας και ΗΠΑ), η νεοελληνική μετάφραση εξαρτήθηκε από τη διακύμανση των πολιτικών καταστάσεων και των πολιτιστικών τάσεων. Όμως είναι εύκολο να δειχθεί και πως ακόμα συχνότερα στηρίχτηκε πάνω στις τυχαίες διαθέσεις ή προτιμήσεις μεταφραστών, επιμελητών κ.λπ., οι οποίοι σε πάρα πολλές περιπτώσεις εργάστηκαν από προσωπική διάθεση σε ένα έργο ή σε έναν συγγραφέα.

Καταλήγοντας, μπορούμε να συμπεράνουμε πως η μετάφραση της νεοελληνικής ποίησης κατέχει σε ολόκληρο το εξεταζόμενο χρονικό διάστημα πολύ μεγαλύτερο χώρο από αυτόν της πεζογραφίας. Αυτό ίσως θα μπορούσε να αποδοθεί και στο γεγονός ότι η νεοελληνική λογοτεχνική παραγωγή υπήρξε άνηση.¹⁸ Αποδεικνύεται, δηλαδή, πως κατά μεγάλο μέρος η ροή της μετάφρασης ακολουθεί το μοντέλο της παραγωγής. Έτσι, η διαχρονική εκδοτική παρουσία της νεοελληνικής μετάφρασης εμφανίζεται περιορισμένη στον εμπορικό πόλο (ή κύκλο) και ικανοποιητική στον πολιτιστικό πόλο (ή κύκλο διανοουμένων).

Το γεγονός αυτό θα πρέπει να το συζητήσουμε και με τη γενικότερη διαχρονική απήχηση της ποίησης στον μεταπολεμικό κόσμο. Σε ολόκληρη αυτή την περίοδο η ποίηση γνώρισε δραματική ποσοτική υποχώρηση στον διεθνή χώρο της λογοτεχνικής ανάγνωσης και επικοινωνίας μπροστά στη δυναμική άνοδο που είχε το δραματοποιημένο στοιχείο (διάλογοι, μυθοπλασίες) μέσα από την κυριαρχία των οπτικοακουστικών ΜΜΕ (Eslin, 1982). Η ποίηση, όμως, χάνει διεθνώς ακόμα περισσότερο έδαφος ποσοτικά κατά το τελευταίο τέταρτο του 20ού αιώνα (Μπασαντής, 1990).

Οι παραπάνω διαπιστώσεις οδηγούν στο συμπέρασμα ότι η εκδοτική αλλά και η επικοινωνιακή θέση της Ελλάδας στο πεδίο

του βιβλίου μειώνεται κατά την τρίτη περίοδο (μετά το 1975) σε σχέση με αυτήν που σε ορισμένες στιγμές είχε βρεθεί κατά τις δύο πρώτες περιόδους (1950-1960 και 1960-1975). Και αυτό το γεγονός συμβαίνει σε μια περίοδο ανακατατάξεων καθώς οι δυνατότητες επικοινωνίας εμφανίζονται να αυξάνουν με την ένταξη της χώρας στις Ευρωπαϊκές Κοινότητες. ■

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Το δοκίμιο αυτό αποτελεί το έβδομο κεφάλαιο της μελέτης «Βιβλίο και μαζική επικοινωνία» που θα κυκλοφορήσει το φθινόπωρο του 1992 από τις εκδόσεις Οδυσσέας. Στόχος είναι η εξέταση (case study) της σχέσης μαζικής επικοινωνίας και λογοτεχνίας στο πεδίο του έντυπου βιβλίου.

Η σχέση επικοινωνίας και βιβλίου έχει ελάχιστα μέχρι σήμερα διεθνώς ερευνηθεί. Πρώτος ο Εσκαρπίτ (Escarpit, 1966) διατύπωσε την άποψη πως το λογοτεχνικό βιβλίο είναι στο κέντρο της σύγχρονης μαζικής επικοινωνίας στον εκδοτικό χώρο. Ο ίδιος προχώρησε και στη διατύπωση δύο κύκλων (circuit) επικοινωνίας στο χώρο του λογοτεχνικού βιβλίου: του καλλιεργημένου και του λαϊκού κύκλου (cultivated circuit-popular circuit). Αργότερα και ο Μπορντιέ (Bourdieu, 1986) «απεικόνισε» τη σύγκριση εκδοτική βιομηχανία διαγραμματικά μεταξύ δύο αρχαίων πόλων: του εμπορικού και του πολιτιστικού (commercial-cultural).

Με βάση αυτές τις θέσεις προχώρησε ο γράφων τόσο κατά την πρώτη φάση της έρευνας (Bassantis, 1987), όσο και στην τελική της διατύπωση (Μπασαντής, 1990).

Η λογοτεχνία και το βιβλίο ήταν και είναι στενά συνδεδεμένα. Η λογοτεχνία αναδεικνύει τον διττό επικοινωνιακό της χαρακτήρα, καθώς εμπεριέχει τη βαθύτερη επικοινωνία σε επίπεδο ιδεών και συναισθημάτων (ποιοτική επικοινωνία) αλλά και την απλή επικοινωνία σε επίπεδο μηνυμάτων και εικόνων (ποσοτική επικοινωνία). Επισημαίνοντας τη μεγάλη σημασία των ποσοτικών μεγεθών στη διακίνηση ακόμα και των λογοτεχνικών μηνυμάτων, ο Τίτος Πατριός (Πατριός, 1979) επισήμανε ουσιαστικά μια αυτονόητη αλήθεια που είχε αφετηρία το χώρο της σύγχρονης μαζικής επικοινωνίας, την οποία πολλοί τείνουν να παραγνωρίζουν.

Αυτή τη διάσταση επιχειρεί να αποτυπώσει στο κεφάλαιο αυτό ο γράφων, ερευνώντας το χώρο των ελληνικών λογοτεχνικών μεταφράσεων στη Βρετανία και τις Ηνωμένες Πολιτείες.

Στην έρευνα και στην ανάλυση που ακολουθεί, βοήθησαν αποφασιστικά με παράθεση στοιχείων, κρίσεις και συμβουλές πολλοί ειδικοί και άνθρωποι της λογοτεχνίας. Από όλους αυτούς θα ήταν παράλειψη να μη μνημονεύουν για τη σημαντική βοήθειά τους στη Βρετανία οι Γιάννης Σταθάτος, Νίκος Στάγκος και Πήτερ Μάκρτζι, στις Ηνωμένες Πολιτείες οι Εντμοντ Κήλυ, Πήτερ Μπιν, Γιώργος

Χουλιάρης και Λεάνδρος Παπαθανασίου, και στην Ελλάδα οι Τίτος Πατριός, Καίη Τσιτσέλη, Κίμων Φράιερ, Αλέξανδρος Κοτζιάς, Γιάννης Μπακογιαννόπουλος, Κωνσταντίνος Στράτος και Νάσος Βαργνάς.

Τέλος, θα πρέπει να σημειωθεί η συμπαράσταση της Εταιρείας Συγγραφέων που έθεσε υπό την αιγίδα της την έρευνα και η χρηματοδότηση που έτυχε, κατά ένα μέρος, από το Υπουργείο Πολιτισμού (Διεύθυνση Γραμμάτων) και το πανεπιστήμιο Princeton.

2. Όπως υπολογίζει ο Αμερικανός ερευνητής Dan Lacy (Lacy, 1984) από το τέλος του πολέμου μέχρι τα πρώτα χρόνια της δεκαετίας του 1980 είχαν τυπωθεί και κυκλοφορήσει περισσότερα βιβλία από ό,τι σε ολόκληρη την προηγούμενη ιστορία του βιβλίου.

3. Δες αναλυτικά:

- Διάγραμμα 1, Ελληνικές μεταφράσεις, Βρετανία και ΗΠΑ, 1824-1944.

- Διάγραμμα 2, Ελληνικές μεταφράσεις, Βρετανία, 1945-1985.

- Διάγραμμα 3, Ελληνικές μεταφράσεις, ΗΠΑ, 1945-1985.

- Διάγραμμα 4, Ελληνικές μεταφράσεις, Βρετανία και ΗΠΑ, 1945-1985.

4. Οι αριθμοί εδώ θα πρέπει να ληφθούν υπόψη με κάποια σχετικότητα γιατί σε όλες τις βιβλιογραφίες σημειώνεται το περιορισμένο του εγγελημάτων καθώς πολλές φορές οι εκδόσεις ή ακόμα περισσότερο οι ετανοκδόσεις δεν καταγράφαν συστηματικά. Παρ' όλα αυτά οι ντάζροντες αριθμοί είναι ενδεικτικοί των τάσεων. Και οι τάσεις είναι σαφείς. Χρησιμοποιώντας έναν ενδεικτικό μέσο όρο για την πορεία της νεοελληνικής μετάφρασης σε αυτές τις εποχές (μεταξύ 1824-1944 και μεταξύ 1945-1985) είναι εύκολο να διαπιστώσουμε πως για την προ του 1945 εποχή στη Βρετανία εκδίδεται μια μετάφραση κάθε 5 χρόνια περίπου, ενώ στις ΗΠΑ μία κάθε 15 χρόνια. Αναζητώντας ένα μέσο όρο για τη μεταπολεμική εποχή διαπιστώνουμε πως η αύξηση της επικοινωνίας μέσω των μεταφράσεων είναι αλματώδης καθώς κάθε χρόνο εκδίδονται στις ΗΠΑ 4.7 βιβλία μεταφρασμένα από την ελληνική, ενώ στη Βρετανία 3.1. Όπως είναι φανερό, αλλάζει εντελώς το εκδοτικό μοντέλο.

5. Στην εξέταση των σημαντικότερων σταθμών της νεοελληνικής λογοτεχνίας στη Βρετανία και στις ΗΠΑ θα ακολουθήσουμε τις συντεταγμένες του λογοτεχνικού χάρτη διαχωρίζοντας την ποίηση από την πεζογραφία. Κι αυτό γιατί κάθε λογοτεχνικό είδος έχει άλλες οικονομικές ανάγκες στην έκδοσή του και διαμορφώνει άλλες σχέσεις με το ενικό του. Οι αναφορές που ακολουθούν είναι επιλεκτικές για ορισμένες μεταφράσεις που θεωρήθηκε ότι είτε για εκδοτικούς (σε αυτές τις περιπτώσεις αναφέρεται και ο εκδότης), είτε για άλλους λόγους έπρεπε να γίνει μνεία. Στο παράρτημα που ακολουθεί αυτή την εργασία παρατίθενται όλες οι εκδόσεις και ετανοκδόσεις αγγλικών μεταφράσεων στη Βρετανία και στις ΗΠΑ, από το 1824 μέ-

- χοι το 1985, που καταγράφηκαν από το συνδυασμό δύο βιβλιογραφιών: α) της Ερασμίας-Λουίζας Στανφοπούλου στην έκδοση "Βιβλιογραφία Μεταφράσεων Νεοελληνικής Λογοτεχνίας" (Ε.Α.Ι.Α., 1986) και β) της "Επισκόπησης Μεταφράσεων και Μεταφραστών" των Peter Mackridge (Βρετανία) και Enzo Layton (ΗΠΑ), που δημοσιεύθηκαν στο τεύχος 20 του περιοδικού "Μαντατοφόρος" του Αμστερνταμ το Νοέμβριο του 1982. Η παρούσα αξιολόγηση καθώς και δύο-τρία πρόσθετα βιβλιογραφικά στοιχεία (λήμμα Παπαδιαμάντη, περιοδικά Lehmann και Ross κ.λπ.) που παρατίθενται, προέρχονται από έρευνα του γράφοντος. Τέλος, θα πρέπει να επισημανθεί πως για τεχνικούς λόγους δεν έγινε δυνατό να συμπεριληφθούν στοιχεία από την έρευνα της Ντίας Φιλίπιδου "Census of Modern Greek Literature (1824-1987)", (έκδοση του M. G. S. A., New Haven, Conn. USA, Summer 1990). Η έρευνα αυτή σίγουρα θα προσέθετε ορισμένους τίτλους, όμως δεν θα άλλαζε τις τάσεις και την τελική εικόνα των μεταφράσεων στη Βρετανία και στις ΗΠΑ.
6. Στο παράρτημα της παρούσας εργασίας δημοσιεύεται επιστολή του John Lehmann προς τον Νίκο Στάγκο που απαντά σε ερωτήματα που έθεσε προς τον Λέιμαν ο Διαμαντής Μπασαντής, το καλοκαίρι του 1985.
 7. Το βιβλίο παρουσιάστηκε ως εξής: Lawrence Durrell, Pope Joan, Translated and adapted from the Greek Emmanuel Royidis.
 8. Σύμφωνα με τη μεταφράστρια Καίη Τσιτσέλη το σημαντικό αυτό βιβλίο είχε την ατυχία κατά τη διάρκεια της παραγωγής του να αλλάξει ο διευθυντής της σειράς. Ο νέος υπεύθυνος δεν έδειξε ενδιαφέρον να το προωθήσει στη βιβλιοαγορά.
 9. Το φιλολογικό "The Times Literary Supplement" αποκάλεσε τον Ζορμπά «έναν από τους σπουδαιότερους χαρακτήρες της σύγχρονης μυθολογίας».
 10. Το βιβλίο θα γνωρίσει σπουδαία υποδοχή και απροσδόκητη εκδοτική επιτυχία. Από τον Κίμων Φράιερ αναφέρθηκε στον γράφοντα πως οι πωλήσεις του στην Αμερική έφθασαν τα 160.000 αντίτυπα.
 11. Η επιτυχημένη επανέκδοση, το 1988, του "Τελευταίου Πειραμού" του Ν. Καζαντζάκη (μετ. Πήτερ Μπιν) οφείλεται τόσο στην ομώνυμη ταινία του Μάρτιν Σκορσέζε όσο και στη δημόσια διαμάχη που αυτή προκάλεσε λόγω της αντίθεσης ορισμένων θρησκευτικών οργανώσεων στις ΗΠΑ. Η ταινία αλλά και η διαμάχη γύρω από την ταινία έφεραν την επανέκδοση του 1988 στον πινακα των μαρτυρικών πωλήσεων με 20.000 αντίτυπα εξείνη την περίοδο στην Αμερική, κατά μαρτυρία του Η. Μπιν.
 12. Δες, στο παράρτημα της παρούσας εργασίας, τις βιβλιογραφίες των Μάριτζ και Λέιτον.
 13. Στον γράφοντα αναφέρθηκε πως η έκδοση των Penguin εξάντλησε τα 4.000 περίπου αντίτυπα μέσα σε δύο χρόνια χωρίς όμως να επανεκδοθεί.

14. Από τον Πήτερ Μπιν αναφέρθηκε στον γράφοντα πως η μεγάλη επιτυχία της "Οδυσσείας" στη γενιά των μπη φαίνεται και από τη διθυραμβική παρουσίαση από τον νεανικό περιοδικό Τύπο της εποχής "The Whole Earth Catalog" καθώς και από τον Άλεν Γκίνσμπεργκ.
15. Το "Hewhomustdie" γυρίστηκε σε σενάριο Ben Barzman και J. Dassin και με πρωταγωνιστές τους Pierre Vanack, Jean Servais, Gregoire Aslan, Μελίνα Μερχούρη, Gert Frobe.
 - Στο "Zorba the Greek" έπαιζαν οι Antony Quinn, Alan Bates, Ειρήνη Παππά, Lila Kedrova, Γιώργος Φούντας. Τη μουσική είχε γράψει ο Μίκης Θεοδωράκης. Το έργο τιμήθηκε με τρία Όσκαρ: ερμηνείας Β' γυναικείου ρόλου (Kedrova), φωτογραφίας (Walter Lassaly), καλύτερης διεύθυνσης (Βασίλης Φωτόπουλος).
 - Στο "The Last Temptation of Christ" έπαιζαν οι Willem Dafoe, Harvey Keitel, Barbara Hershey, Harry Dean Stanton, David Bowie.
16. Στο "Z" το σενάριο ήταν του Jorge Semprun και έπαιζαν οι Jean-Louis Trintignant, Jacques Perrin, Yves Montand, Ειρήνη Παππά, Francois Perier, Pierre Dux, Charles Deuner.
17. Το "Λάθος" γυρίστηκε σε φιλμ από τον Peter Fleischmann σε γαλλογερμανική παραγωγή, το 1975. Ο γερμανικός τίτλος του ήταν "Der Dritte Grad" και ο γαλλικός "La Faille". Πρωταγωνιστούσαν οι Ugo Tognazzi, Michel Piccoli, Mario Adorf, Adriana Asti.
18. Η θέση αυτή που αναφέρεται στα προβλήματα της συνέχειας και της ασυνέχειας αναλήφθηκε στην παράγραφο Λογοτεχνία: Η ιστορία ενός εθνικού θεομού.

Μετάφραση της επιστολής του Τζων Λέιμαν Λονδίνο 23 Αυγούστου 1985

Προς κ. Νίκο Στάγκο
Λονδίνο

Αγαπητέ Νίκο,
Έχω το γράμμα σου της 21ης και το ερωτηματολόγιο του κ. Μπασαντή. Η μνήμη μου είναι μάλλον χειρότερη, απ' ό,τι συνήθως, από τον καιρό που αρρώστησα, όμως η απάντηση είναι πως πραγματικά γνώρισα τη νεοελληνική λογοτεχνία (και τη ζωγραφική) από τον Δημήτριο Καπετανάκη. Ιδιαίτερος με έφερε σε επαφή με τον Γιώργο Σεφέρη, με τον οποίο άρχισα αλληλογραφία αρκετά νωρίς. Αυτός, επίσης, μου μιλούσε σταθερά για τον Καβάφη, τον Άγγελο Σιμελιάνο και τον Οδυσσέα Ελύτη. Όλα πραγματικά άρχισαν με τον Δημήτριο, και δεν νομίζω πως κάποιος άλλος έπαιξε σημαντικό ρόλο ως το τέλος του πολέμου, εκτός από τον Παναγιώτη Κανελλόπουλο, ο οποίος ήρθε επισήμως στο Λονδίνο και είχε έναν καβγά με τον Eden. Όπως γνωρί-

ξεις, εξέδωσα μερικά γραπτά του. Και αυτός στάθηκε πολύ χρήσιμος για μένα, γιατί εμπλούτισε όσα μου είχε πει ο Δημήτριος. Από αυτές τις συναντήσεις προήλθαν και οι ελληνικές συμβολές στο New Writing και το βιβλίο με τα ποιήματα του Σεφέρη. Δεν νομίζω πως μπορώ ναπω περισσότερο από όσα έχω διατυπώσει στα βιβλία μου I Am My Brother και The Ample Proposition. Αν και όταν πήγα στην Ελλάδα, αμέσως μετά τον πόλεμο, ο Κολοσός Κατσιμιτσής με βοήθησε πάρα πολύ μέσα από πολλές συζητήσεις.

Μπόρεσα να δώσω μόνο αόριστες απαντήσεις σε μερικές από τις ερωτήσεις που μου έθεσε ο κ. Μπασαντής. Ίσως πρέπει να του δείξεις τι σου γράφω. Ειχαριστώ θα τον δω, όχι όμως για την ώρα.

Δικός σου πάντα Τζων

Σημ. Διαμαντή Μπασαντή: Στον Τζων Λέιμαν, τον πρώτο Άγγλο εκδότη ελληνικού βιβλίου μετά τον πόλεμο, με παρότρυνε το καλοκαίρι του 1985, στο Λονδίνο, να γράψω ο Νίκος Στάγκος (διευθυντής στον εκδοτικό οίκο Thames & Hudson). Την περίοδο εκείνη ο Λέιμαν ήταν άρρωστος και αφήθηκε αρχικά να απαντήσει. Με παρέμβαση του Νίκου Στάγκου έστειλε το γράμμα που δημοσιεύεται εδώ (αγγλικά και ελληνικά). Η δημοσίευση κρίθηκε σκόπιμη, λόγω του πολλού ενδιαφέροντος που παρουσιάζει.

85, CORNWALL GARDENS, LONDON, S.W.7
01 - 266 2700
August 23 1985

Mr Niko Stagos,
Miltongate Square,
W 1

Dear Niko,

I have your letter of the 21st and the questionnaire by Mr Bassantis. My memory is rather worse than usual since my illness, and the answer really is that I was not up to modern Greek literature (and painting) by Dimitris Kapetanakis. In particular he put me on to George Seferis with whom I got into correspondence at an early stage. He also talked to me constantly about Cavafy and Angelos Sikelianos and Odysseus Elytis. Everything really started with Dimitrios, and I don't think anyone else was important until the end of the war, except Panagiotis Kanellopoulos, who came to London officially and had a row with Eden. As you know I published some things of his, and he was very useful to me in enlarging what Dimitrios had already told me. From those meetings came the Greek contributions to New Writing, and also my book of the Seferis poems. I don't think I can say any more than that: it is all in my books I Am My Brother and The Ample Proposition; though when I went to Greece directly after the war the Colossus Katsimilis was extremely helpful in many conversations.

I could only give the vaguest answers to some questions Mr Bassantis puts to me. Perhaps you will let him know what I am writing to you. I would willingly see him, but not at the moment.

Yours ever,
John
7

- sas. Modern Greek Studies Program Series, University of Illinois at Chicago, Chicago, Illinois 1984, 166p.
99. Mitras Michael, *Discretive transitions*. Zenos Publications, Nottingham 1983. 16p.
100. Mitropoulos Mona, *From «yellow» to «Nostos»*. Translated by David Phillips. London, Narcis, 1974. 46p.
101. Báras Aléxandros, *The yellow house and other poems (1933-1973)*. Translated by Yannis Goumas. Green Horse Publications, Winchester 1974. 81p.
102. Myrivilis Stratis, *Vassilis Arvanitis. Pan. The goblins and other short stories*. Tr. Abbott Rick. The American Library, New York 1959.
103. Myrivilis Stratis, *The schoolmistress with the golden eyes*. Translated by Philip Sherrard. Hutchinson, London 1964. 288p. To ίδιο: Athens, Efstathiadis, 1981.
104. Myrivilis Stratis, *Life in the tomb*. Translated by Peter Bien. University Press of New England, Hanover, New Hampshire 1977. 325p.
105. Myrivillis Stratis, *Mermaid Madonna*. Translated by Abbott Rick. New York, Crowell, 1959. 310p. To ίδιο: Hutchinson, London 1959. 287p.
106. Nakos Lilika, *The children's inferno*. Stories of the great famine in Greece. Translated from the French by Allan Ross MacDougall; with an introduction by Bessie Breuer. Hollywood, Gateway Books, 1946. 234p.
107. Xenopoulos Gregorios, *Red rock; from ecstasy to tragedy*. Translated by William D. Spanos. New York, Pageant Press, 1955. 202p.
108. Xenopoulos Gregory, *The stepmother*. A tale of modern Athens. Done into English by Mrs. Edmonds. London, John Lane, 1897. 142p.
109. Xenos Etienne, *The Devil in Turkey or scenes in Constantinople*. Translated from the author's unpublished greek manuscript by Henry Corpe. London 1851.
110. Pagoulatou Regina, *Transplants*. Translated by Apostolos N. Athanassakis. Cover and drawing by Despo Magoni. Pella, New York 1982. 63p. Δίγλωσση έκδοση.
111. Pagoulatou Regina, *Motherhood*. Translated by Kali Loverdos-Streichler. Pella, New York 1985. 87p.
112. Pagoulatou Regina, *Pyrrhichios*. Translated by Apostolos N. Athanassakis. Cover and drawings by George Fokas. Pella, New York 1979. 111p. Δίγλωσση έκδοση.
113. Palamas Kostis, *Life immovable*. Translated with introduction and notes by A.E. Phoutrides. Harvard University Press, 1919. 237p.
114. Palamas Kostis, *The twelve words of the gipsy*. Translated by Frederic Will. University of Nebraska Press, Lincoln, Nebraska 1964. 203p.
115. Palamas Kostis, *The twelve lays of the gipsy*. Translated, with an introduction, by George Thomson. London, Lawrence & Wishart, 1969. 146p.
116. Palamas Kostas, *The twelve words of the gipsy*. Translated by Theodore Ph. Stephanides and George C. Katsimbalis. London 1974. 194p. To ίδιο: Memphis, Memphis State U.P. 1975. 314p. Δίγλωσση έκδοση.
117. Palamas Kostas, *A hundred voices*. Translated by Theodore Ph. Stephanides and George C. Katsimbalis. London 1976. 110p.
118. Palamas Kostis, *A man's death*. Translated by A.E. Phoutrides. «Modern Greek Stories», Duffield 1920. To ίδιο: With a foreword by D.C. Hesseling. Athens, Printing Office «Hestia», 1934. 59p.
119. Palamas Kostis, *A portrait and an appreciation* by Theofanis G. Stavrou and Constantine A. Trypanis. Including *lamb and Anapaests* and *Ascraeus*. Translated by Theodore Ph. Stephanides and George C. Katsimbalis. A Nostos Book, Minneapolis, Minnesota 1985. 129p.
120. Palamas Kostis, *The grave*. Translated by Demetrios A. Michalaros with an introduction by Louis Roussel. Chicago. The American Hellenic Book, 1930. 92p.
121. Palamas Kostas, *Royal blossom or Trisevyene*. Translated by Aristides E. Phoutrides, with an introduction by the translator. New Haven, Yale University Press. London, Humphrey Milford, Oxford University Press, 1923. 163p.
122. Palamas Kostis, *The king's flute*. Translated and introduced by Frederic Will. Lincoln University of Nebraska Press, 1967. 226p.
123. Palamas Kostas, *A hundred voices and other poems*. Translated with an introduction and notes by Aristides E. Phoutrides. Cambridge, Harvard University Press. London, Humphrey Milford, Oxford University Press, 1921. 227p.
124. Palamas Kostas, *Poems*. Selected and rendered into English by Theodore Ph. Stephanides and George C. Katsimbalis. London, Hazell, Watson & Viney, 1925. 143p.
125. Palamas Kostas, *Three poems*. Translated by Theodore Ph. Stephanides and George C. Katsimbalis. London 1969. 38p.
126. Panayotopoulos I.M., *The contemporary man*. Translated by Maria P. Hogan. Vantage Press, New York 1970. 101p.
127. Panayotopoulos I.M., *The new barbarians and the downfall of authenticity*. Translated by Maria P. Hogan. Vantage Press, New York 1977. 94p.
128. Papadiamantis Alexandros, *The murdereress*. Translated by George X. Xanthopoulides. Edited by Kyr. Delopoulos. Athens, Doric/Kathimerini Publications, 1977. 167p.
129. Papadiamantis Alexandros, *The Murderess*. Trans. Peter Levi. Writers and Readers, England 1983.
130. Pappas Angelos, *In the path of the beast*. Translated by Stavroula Will. Cleveland 1952. 238p.
131. Parnis Alexis, *The proofreader*. Translated by Thomas Hatton and Byron Raizis. London, Deutsch, 1980. 221p.
132. Parnis Alexis, *Pasternak highway*. Translated by Sophia Ladas. Westlake Village, California, F. & J. Publishing Co., 1977. 97p.
133. Pavlopoulos George, *The cellar*. Translated with an introduction by Peter Levi. Anvil press Poetry, London 1977. 47p.
134. Piccolos N.S., *The death of Demosienes*. A tragedy in four acts; in prose. Translated by Gregorius Paleologus of Constantinople... Cambridge 1824.
135. Politis Linos, *A history of Modern Greek Literature*. Translated by Robert Liddell, Oxford, At the Clarendon Press, 1973. 338p.
136. Prevelakis Pandelis, *The sun of death*. Translated by Abbott Rick. Preface by Arthur Miller. New York, Simon and Schuster, 1964. 256p.
137. Prevelakis Pandelis, *The sun of death*. Translated by Philip Sherrard. London, Murray, 1965. 205p. To ίδιο: Toronto, Macmillan, 1965.
138. Prevelakis Pandelis, *Nikos Kazantzakis and his Odyssey*. Translated by Philip Sherrard. Preface by Kimon Friar. Simon & Schuster, New York 1961. 192p.
139. Prevelakis Pandelis, *The tale of a town*. Translated by Kenneth Johnstone. Doric Publications, London - Athens 1976. 120p.
140. *Contradictions*. John Stathatos translated from the Greek of Yannis Ritsos. Sceptre Press, Rushden, Northamptonshire 1973. 4p.
141. Ritsos Yannis, *Scripture of the blind*. Translated with an introduction by Kimon Friar and Kostas Myrsiades. Ohio State University Press, Columbus, Ohio 1979. 280p. Δίγλωσση έκδοση.
142. Ritsos Yannis, *Eighteen short songs of the bitter motherland*. Translated by Amy Mims, with illustrations by the poet. Edited and with an introduction by Theofanis G. Stavrou. The North Central Publishing Company, St. Paul, Minnesota 1974, 60p. Δίγλωσση έκδοση.
143. Ritsos Yannis, *Twelve for Cavafis*. Translated by Kimon Friar. Realities Library, San Jose, California 1985. 12p.
144. Ritsos Yannis, *Erotica*. Small suite in red major. Naked body. Carnal word. Translated by Kimon Friar. Sachem Press, Old Chatham, New York 1982. 96p.
145. Ritsos Yannis, *Respectful comparison*. Translated and printed by Paul Merchant at the Windmill Hill Press to honour Yannis Ritsos. Birmingham 8 July 1978. 4p.
146. Ritsos Yannis, *The lady of the vineyards*. Translated by Apostolos Athanassakis. Pella Publishing Co., New York 1980. 80p. Δίγλωσση έκδοση.
147. Ritsos Yannis, *The story of the Greeks: Romiossini*. Translated by O. Laos. Introduction: Dan Georgakas. Dustbooks, Paradise, California 1969. 38p.
148. Ritsos Yannis, *Romiosyne*. Translated by Eleftherios K. Parianos. Designed and bound by M.C. Caine. London 1981. 12p.
149. Ritsos Yannis, *The moonlight sonata*. Translated by John Stathatos. Tangent Books, New Madden, Surrey 1975. 16p.
150. Ritsos Yannis, *Ashy and white*. Translated by Kimon Friar. Realities Library, San Jose, California 1983. Μια κόρτα.

151. *Poems of Yannis Ritsos*. In English versions by Alan Page. Oxonian Press, Oxford («The Review»), 1969. 24p.
152. Ritsos Yannis, *Romiostini and other poems*. Translations by Dan Georgakas and Eleni Paidoussi. Quixote Press, Madison, Wisconsin 1969. 24p.
Δίγλωσση έκδοση.
153. Ritsos Yannis, *Gestures and other poems 1968-1970*. Translated by Nikos Stangos, with illustrations by the poet. Cape Goliard Press, London 1971. 88p., Grossman Publishers, New York, 1971. 88p.
154. Ritsos Yannis, *Selected poems*. Translated by Nikos Stangos with an introduction by Peter Bien. Penguin Books, Harmondsworth, Middlesex 1974. 208p.
155. Ritsos Yannis, *The fourth dimension*. Selected poems. Translated by Rae Dalven. David R. Godine Publisher, Boston, Mass. 1977. 184p.
156. Ritsos Yannis, *Chronicle of exile*. Translated and with an introduction by Minas Savvas. Foreword by Louis Aragon. With three holographs and six illustrations by the poet. Wire Press, San Francisco 1977. 96p.
157. *Yannis Ritsos: 14 poems*. Illustrated by Claudia Lemay. Translated by Athan Anagnostopoulos. Boston 1977. 66p.
158. *Yannis Ritsos: Selected poems 1938-1975*. Translators: Kimon Friar, Andonis Decavalles, N. X. Germanacos, Edmund Keeley, Than. Maskaleris, M. McKinsey, K. Myrsiades, Minas Savvas, G. Thaniel. «The Falcon», vol. 9, no. 16, Spring 1978, Mansfield State College, Mansfield. 140p.
159. *Yannis Ritsos: A selection from the Forties*. Translated by Athan Anagnostopoulos. An offprint of vol. V, no. 3 of the «Journal of the Hellenic Diaspora», San Francisco, Fall 1978. 32p.
Δίγλωσση έκδοση.
160. *Ritsos in Parentheses*. Translations and introduction by Edmund Keeley. Princeton University Press, Princeton, New Jersey 1979. 206p.
Δίγλωσση έκδοση.
161. Ritsos Yannis, *Subterranean horses*. Illustrations by the author. Translated by Minas Savvas. Introduction by Vassilis Vasilikos. International Poetry Forum. Byblos Editions III, Pittsburgh 1980. 80p. London, Ohio U.P., 1980.
162. Ritsos Yannis, *Return and other poems*. Translated by Edmund Keeley. Woodcuts by Sidney Chafetz. Parallel Editions, University of Alabama, 1983. 48p.
Δίγλωσση έκδοση.
163. Ritsos Yannis, *Exile and Return*. Selected poems 1967-1974. Translated by Edmund Keeley. The Ecco Press, New York 1985. 224p.
164. Roidis Emmanuel, *Pope Joan*. A historical study. Translated with a preface by Charles Hastings Collette. London. George Redway, 1886.
165. Roidis Emmanuel, *Pope Joan*. A historical romance. Translated by J.H. Freese. London 1900. XXVII+171p.
166. *Pope Joan*. A romantic biography by Emmanuel Royidis. Translated by Lawrence Durell. London, Derek Verschoyle. 1954. 164p. (1971).
Το ίδιο: London, Deutsch. 1960. 164p. – New York, Overlook Press, 1960. 157p. – New York, Dutton, 1961. 157p. – London, World Distributors, 1962. 155p. – London, Mayflower, 1965. 169p. – London, Sphere, 1971. 160p. – London, Owen. 1981. 164p. Deutsch, 1971.
167. Roufos Rodis, *The age of bronze*. London, Heinemann, 1960. 285p.
168. Samarakis Antonis, *The flaw*. A novel. Translated by Peter Mansfield and Richard Burns. New York, Weybright and Talley, 1969. 208p.
Το ίδιο: London, Hutchinson, 1969. 208p.
169. Samarakis Antonis, *An anthology*. Translations by Edwin Jahiel, Katherine Hortis, Michael Antonakes. Introduction by Bebe Spanos, Edwin Jahiel. The Charioteer, New York 1971. 97p.
170. Sahtouris Miltos, *With face to the wall*. Selected poems. Translated and introduced by Kimon Friar. Washington D.C., Charioteer Press, 1968. 40p.
171. Sahtouris Miltos, *Quicklime*. Translated by John Stathatos. London, Oasis Books, 1974. 20p.
172. Sahtouris Miltos, *Strange Sunday*. Selected poems 1952-1971. Translated by John Stathatos. Bran's Head Books, Frome, Somerset 1984. 45p.
173. Seferis George, *On the Greek style*. Selected essays in poetry and Hellenism. Translated by Rex Warner and Th. D. Frangopoulos. With an introduction by Rex Warner. An Atlantic Monthly Press Book. Little Brown and Company, Boston, Toronto 1966. 196p.
Το ίδιο: The Bodley Head, London – Sydney – Toronto 1967. 196p.
174. Seferis George and Warner Rex *Calligram*. For Max Reinhardt. At the Miniature Press, Richmond, 10 November 1960. 8p.
175. Seferis George, *A poet's journal: Days of 1945-1951*. Translated by Athan Anagnostopoulos. Introduction by Walter Kaiser. Cambridge, Mass., The Delknap Press of Harvard University Press, 1974. 206p. London Harvard UP 1975.
176. Seferis George, *A poet's journal: days of 1925-1934*. Athan Anagnostopoulos, tr. Cambridge, Mass., Harvard UP. 1982. (Μέρης Α': 16 Φεβρουαρίου 1925-17 Αυγούστου 1931, και Μέρης Β': 24 Αυγούστου 1931-12 Φεβρουαρίου 1934).
177. Seferis George, *Three secret poems*. Translated by Walter Kaiser. Cambridge Mass., Harvard University Press, 1969. 60p.
Δίγλωσση έκδοση. Το ίδιο: London, Oxford University Press, 1969.
178. Seferis George, *Postscript*. Translated by M. Savvas. Santa Barbara, California, Unicorn Press, 1967.
Μια χάρτα.
179. Seferis George, *The King of Asine and other poems*. Translated by Bernard Spencer, Nanos Valaoritis, Lawrence Durrell. With an introduction by Rex Warner. London, John Lehmann, 1948. 82p.
180. Seferis George, *Poems*. Translated by Rex Warner. An Atlantic Monthly Press Book, Little, Brown and Company, Boston 1960. 127p. (21964).
Το ίδιο: London, The Bodley Head, 1960 (1971) – Boston, David R. Godine, 1979.
181. Seferis George, *Collected poems 1924-1955*. Translated, edited and introduced by Edmund Keeley and Philip Sherrard. Princeton, Princeton University Press, 1967. 490p. (Supplemented edition 1969. 502p.).
Δίγλωσση έκδοση. Το ίδιο: London, Jonathan Cape, 1969. 502p. (1973). Μόνο το αγγλικό κείμενο: Princeton University Press, 1971. 277p.
182. Sikelianos Anghelos, *Akritan songs*. Greek text and English translation by Paul Nord. New York 1944. 33p.
183. Sikelianos Angelos, *The Delphic word*. «The principle of the aristoi». The dedication. Translated by Alma Reed. New York, Harold Vinal, 1928. 53p.
184. Sikelianos Angelos, *Selected poems*. Translated by E. Keeley and Philip Sherrard. Princeton University Press, 1979. 150p.
Δίγλωσση έκδοση. Μόνο το αγγλικό κείμενο: London, Allen & Unwin, 1980. 75p.
185. Sinopoulos Takis, *Deathfeast*. Translated by John Stathatos. London, Oasis Books, 1975. 8p.
186. Sinopoulos Takis, *Landscape of death*. Selected poems. Translated with an introduction by Kimon Friar. Columbus, Ohio, Ohio State University Press, 1979. 288p.
Δίγλωσση έκδοση.
187. Sinopoulos Takis, *Stones*. Translated by John Stathatos. London, Oasis Books, 1980. 32p.
188. Sinopoulos Takis, *Selected poems*. Translated and introduced by John Stathatos. San Francisco & London, Wire Press – Oxus Press, 1981. 94p.
189. Siotis Dino, *So what*. Poems. Translated by John Chioles, Th. Frangopoulos, Loukas Skipitaris, Th. Maskaleris. Illustrated by the poet. Introduced by Nanos Valaoritis. San Francisco, Panjandrum Press, 1972. 60p.
190. *Patterns from a Grecian Loom*. Selections from the works of S. Skipis. Translated from the French by J. Harwood Bacon with a biographical sketch by Christine Galitzi. London 1928.
191. *The Greek National Anthem*. The poem by D. Solomos (1823). The music by P. Mantzaros. English version by Rudyard Kipling. London, Printed by Novello & Co. 1918.
192. Solomos Dionysios, *The hymn to liberty*. The Greek national anthem. Translated by Warren E. Blake. Ann Arbor, Michigan 1957. 8p.
193. Spatharis Sotiris, *Behind the white screen*. *Memoire*. Mario Rinvoluceri, tr. The history and art of Karagiosis. Leslie Piner, tr. NY, Red Dust, 1976. 150p. (Απομνημονεύματα).
194. Σπαθάρης Σωτήρης, *Behind the white screen; an autobiography*. Mario Rinvoluceri, tr. and introd. London, Alan Ross, 1967. 164p. Illustr.
195. Spyropoulos N.J., *Bellerophon*. Translated by Clarence A. Manning. New York, Bookman Associates, 1955. 71p.
196. Taktis Costas, *The third wedding*. Translated by Leslie Finer. Alan Ross LTD, London 1967. 306p.

- To ίδιο: Penguin Books 1969. 256p. – Red Dust, New York 1971. 310p.
197. Terzakis Angelos, *Homage to the tragic muse*. Translated by Athan H. Anagnostopoulos. Foreword by Cedric H. Whittman. Houghton Mifflin Company, Boston 1978. 206p.
198. Terzakis Angelos, *Theophano*. Translated by M. Rethis and George Crocker. Emporia, Kansas 1961.
199. Terzakis Angelos, *Thomas with two souls*. Translated by Athan Agnos. Medford Mass. 1964.
200. Tsatsos Ioanna, *My brother George Seferis*. Translated by Jean Demos with a preface by Eugene Current-Garcia. Nostos, North Central Publishing Company, Minnesota 1982. 262p.
201. Tsatsos Jeanne, *Empress Athenais – Eudocia. A fifth century Byzantine Humanist*. Translated by Jean Demos. Holy Cross Orthodox Press, Brookline, Massachusetts 1977. 140p.
202. Tsatsos Ioanna, *Poems*. Translated by Jean Demos with an introduction by C.A. Trypanis. North Central Publishing Company, Nostos, Minnesota, Minneapolis 1984. 208p.
203. Tsatsos Jeanne, *The sword's fierce edge. A journal of the Occupation of Greece, 1941-1944*. Authorized English translation by Jean Demos. Nashville, Vanderbilt University Press, 1969. 131p.
204. Tsatsos Ioanna, *Hours on Sinai*. Translated by Jean Demos. Hellenic College Press, Brookline, Massachusetts 1984. 80p.
205. Tsirkas Stratis, *Drifting cities*. A trilogy. Translated by Kay Cicellis. A. Knoph, New York 1974. 710p.
206. Fakinós Aris, *The marked man*. Jacqueline Lapidus, tr. Helen Kazantzakis, foreword. NY, Liveright, 1971, xiv, 249p. (Translated from the French: Les derniers barbares).
207. Fostiérís Andónis, *Dark Eros – The devil sang in tune*. Translated by Kimon Friar. Realities Library, Contemporary Poets Series, San Jose Ca. 1984. 30+30 p.
208. Haris Petros, *The longest night. Chronicle of a dead city*. Translated by Theodore Sampson. A Nostos Book, Minneapolis, Minnesota 1985. 128p.
209. Decavalles Andonis, *Ransoms to time*. Selected poems with an introduction and notes by Kimon Friar. Madison, New Jersey: Fairleigh Dickinson University Press, 1984. 142p.
210. Kazantzakis Helen, *Nikos Kazantzakis. A biography based on his letters*. Translated from the French by Amy Mims. Simon and Schuster, New York 1968. 590p. To ίδιο: Bruno Cassirer, Oxford 1968. 590p.
211. Kazantzakis Nikos, *Buddha*. Translated by Kimon Friar and Athena Dallas-Damis; with a preface by Michael Tobias and an introduction by Peter Bien. San Diego, Avant Books, 1983.
212. Kazantzakis Nikos, *Two plays: Sodom and Gomorrah and Comedy: A tragedy in one act*. Translated with an introduction by Kimon Friar. With an introduction to
- Comedy: A tragedy in one act* by Karl Kerényi, translated by Peter Bien. St. Louis, North Central Publishing Company, 1982. 122p.
213. Kolokotronis, the klepht and the warrior. *Sixty years of peril and daring. An autobiography*. Translated with introduction and notes by Mrs. Edmonds. London 1892.
214. Makhairas Leontios, *Recital concerning the sweet land of Cyprus entitled «Chronicle»*. Edited with a translation and notes by R.M. Dawkins. Vol. I-II. Oxford. At the Clarendon Press, 1932.
215. Three Cretan plays: *The sacrifice of Abraham, Erophi and Gyparis*. Also the Cretan pastoral poem: *The fair shepherdess*. Translated by F.H. Marshall with an introduction by John Mavrogordato. Oxford University Press, 1929.
216. *Old Testament legends from a Greek poem on Genesis and Exodus* by Georgios Chumnos. Edited with introduction, metrical translation, notes and glossary, from a manuscript in the British Museum by F.H. Marshall. Cambridge. At the University Press, 1925.
217. *Digenes Akriatis*. Introduction, commentaries and translation by John Mavrogordato. Oxford. Clarendon Press, 1956. LXXXIV+273p. (1963). Δίγλωσση έκδοση.
218. *Digenis Akriatis. The two-blood border lord*. The Grottefarrata version. Translated, introduced and notes by Denison B. Hall. Athens, Ohio. Ohio University Press, 1972. 148p.
219. *Crusaders as conquerors: The «Chronicle of Morea»*. Introduction, translation and annotations by H.E. Lourier. New York. Columbia University Press, 1964. 346p.
220. Joss P.M.L. *Specimens of Romaic lyric poetry*. With a translation in English to which is prefixed a concise treatise on music. London 1826. 16+143p. Δημοτικά τραγούδια και ποιήματα των Α. Κοραή, Ρήγα και Σπ. Τρικούπη.
221. *Poetry of modern Greece*. Specimens and extracts. Translated by Florence McPherson. London, MacMillan & Co., 1884. VIII+183p.
222. *Greek lays, idylls, legends*. A selection from recent and contemporary poets. Translated by E.M. Edmonds. London 1885. 264p. Revised and enlarged edition: London 1886. 288p.
223. *Modern greek poems*. Selected and rendered into English by Theodore Ph. Stephanides and George C. Katsimbalis. London 1926. 76p. Αργυρόπουλος Γ., Αθάνας Γ., Μπεκές Ομ., Δάφνη Αιμ., Δελής Γ., Δροσίνης Γ., Εφταλιώτης Α., Γρυπάρης Ι., Χατζόπουλος Κ., Καρυωτάκης Κ., Καβάφης Κ., Κρυσιτάλης Κ., Κυριαζής Α., Μαλακάσης Μ., Μαροκοράς Γ., Μαβίλης Α., Μιχαλόπουλος Α., Μυρτιώτισσα, Νιρβάνας Π., Ουράνης Κ., Παλαμάς Κ., Πάλλης Α., Παπαντωνίου Ζ., Πετιμεζάς Ν., Πολέμης Ι., Πορφύρας Α., Σκάπας Α., Σεφεριάδης Σ., Στεφανίδης Θ., Ταγκόπουλος Π., Βάρναλης Κ., Βλαστός Π., Ζερβός Ι.
224. *Modern Greek poetry*. Translated and edited by Rae Dalven. New York 1949. (2nd ed. rev. and eul) N.Y. Russell & Russell, 1971. 375p. (60 poets from Coraños to Covanis).
225. *Modern greek folktales*. Chosen and translated by R.M. Dawkins. Oxford. At the Clarendon Press, 1953. 491p.
226. *Six poets of modern Greece*. Chosen, translated and introduced by Edmund Keeley and Philip Sherrard. London, Thames and Hudson, 1960. 192p. (1969). To ίδιο: New York, Alfred A. Knopf, 1961. 183p. Σικελιανός Α., Καβάφης Κ., Σεφέρης Γ., Αντωνίου Δ., Ελύτης Ο., Γκάτσος Ν.
227. *Modern greek literary gems*. Εκλεκτές σελίδες. From the works of Pheraios [-Prevelakis]. George Pappageotes, Philip D. Emmanuel, Artemis P. Emmanuel editors and translators. New York, Cortina, 1962. 64p. Δίγλωσση έκδοση.
228. *Epirus and epirotic muse*. Poems collected by Basil J. Photos. Chicago, Argonaut, 1963. 16p. Βαλαωρίτης Α., Κρυσιτάλης Κ., Σκίτης Σ.
229. *Four Greek poets. C.P. Cavafy, George Seferis, Odysseus Elytis, Nikos Gatsos*. Poems chosen and translated by Edmund Keeley and Philip Sherrard. Penguin Books, 1966. 110p. (?1970).
230. *The voice of Cyprus. An anthology of Cypriot literature*. Edited by Antonis Decavalles. New York, October House, 1966. 192p. Μιχαηλίδης Β., Λιπέρης Δ., Νικολαίδης Ν., Αλιθέρσης Γλ., Λιασιδής Π., Ανθίας Τ., Κριναίος Π., Κρασιδωτής Ν., Μόντης Κ., Κράλης Μ., Βραχιάς Ν., Χρυσάνθης Κ., Παπαδόπουλος Ξ.Κ., Σοφάς Π., Παπαγεωργίου Σπ., Νικολαΐδης Μ., Ρούσσας Μ., Ακριτάς Α., Ψαρόπουλος Τ., Γεωργίου Κ., Μελεάγρου Η., Ιωαννίδης Π.
231. *Introduction to modern greek literature. An anthology of fiction, drama and poetry*. Edited and translated by Mary P. Gianos. Poetry translations by Kimon Friar. Twayne Publisher, New York 1969. 548p. Κανελλόπουλος Π., Παναγιωτόπουλος Ι.Μ., Ροϊδής Ε., Παπαδιαμάντης Α., Θεοτόκης Κ., Καρκαβίτσας Α., Χατζόπουλος Κ., Μυριβήλης Σ., Βενέζης Η., Πολίτης Κ., Χάρης Π., Δόξας Τ., Μαγκλής Γ., Λαζαρίδης Μ., Γιάκος Δ., Ξενοπούλου Γρ., Θεοτοκάς Γ., Πρεβελάκης Π., Ακριτάς Α., Καβάφης Κ., Σικελιανός Α., Καζαντζάκης Ν., Ουράνης Κ., Παπασιώνης Τ., Καρυωτάκης Κ., Σεφέρης Γ., Θέμελης Γ., Καρέλλη Ζ., Εμπεριόκης Α., Βαφόπουλος Γ., Μπάρας Α., Σαραντάρης Γ., Μελισσάνθη, Ρίτσος Γ., Εγγονόπουλος Ν., Μάτσας Α., Ελύτης Ο., Βρεττάκος Ν., Γκάτσος Ν., Βαρβιτσιώτης Τ.
232. *Poems and translations*. Translations by Thanasis Maskaleris. San Francisco, Kayak, 1969. 83p. Καβάφης Κ., Βαλαωρίτης Ν., Σινόπουλος Τ., Ρίτσος Γ., Βρεττάκος Ν., Καββα-

- δίας Ν., Εγγονόπουλος Ν., Εμπειρίκος Α., Σεφέρης Γ.
233. *Folktales of Greece*. Translated by Helen Colaclides. University of Chicago Press, Chicago 1970.
234. *Free Greek voices. A political anthology*. Edited and compiled by Helen Vlachos. London, Doric, 1971. 162p.
Λουντέμης Μ., Ρίτσος Γ., Ρούφος Ρ., Σεφέρης Γ., Βασιλικός Β., Βρεττάκος Ν.
235. *Modern greek short stories*. Translated by Demetra Vaka and Aristides Phourides. Foreward by D. Vaka. New York, AMS Press, 1971. 270p. (1920).
Καρχαβίτσας Α., Βιζυηνός Γ., Δροσίνης Γ., Ξενοπούλου Γ., Πολυλάς Ι., Εφταλιώτης Αργ., Παλαμάς Κ., Καστανάκης Θ., Παπαδιαμάντης Α.
236. *The Penguin Book of greek verse*. Introduced and edited by Constantine A. Trypanis. With plain prose translations of each poem. Great Brittain 1971. 630p.
Μετά τους αρχαίους: Πρόδρομος Θ., δημοτικά τραγούδια, Κορνάρος Β., Χορτάτζης Γ., Φεραίος Ρ., Σολωμός Δ., Κάλβος Α., Σούτσος Α., Ζαλοκώστας Γ., Ραγκαβής Α.Ρ., Τυπάλδος Ι., Καρασούτσας Ιω., Μαρκοράς Γ., Παράσχος Αχ., Παπαρηγόπουλος Δ., Βιζυηνός Γ., Βολαωρίτης Α., Δροσίνης Γ., Παλαμάς Κ., Πολέμης Ι., Κρυστάλλης Κ., Μαβίλης Α., Πορφύρας Α., Χατζόπουλος Κ., Νιρβάνας Π., Μαλακάσης Μ., Γρυπάρης Ιω., Καρυωτάκης Κ., Πολυδούρη Μ., Μυρτιώτισσα, Δάφνη Αιμ., Καβάφης Κ., Σικελιανός Α., Σεφέρης Γ., Ελύτης Ο.
237. *Eighteen texts. Writings by contemporary Greek authors*. Edited by Willis Barnstone. Cambridge, Mass., Harvard University Press, 1972. 187p.
Σεφέρης Γ., Τσιτσέλλη Κ., Κουφόπουλος Τ., Πλασκοβίτης Σπ., Κοτζιάς Α., Σινόπουλος Τ., Αναγνωστάκη Ν., Ρούφος Ρ., Χειμωνάς Γ., Φραγκόπουλος Θ. Δ., Τσίρκας Στρ., Αναγνωστάκης Μ., Μαρωνίτης Δ., Κάσδαγλης Ν., Βαλτινός Θ., Κουμανταρέας Μ., Κάσδαγλη Α., Αργυρίου Α.
238. *Modern greek poetry. From Caváfis to Elytis*. Translated, introduced with essay on translation and notes by Kimon Friar. New York, Simon and Schuster, 1973. 780p.
Αντωνίου Δ., Μπάρας Α., Μπούμη-Παπά Ρ., Κάλας Ν., Καβάφης Κ., Ελύτης Ο., Εμπειρίκος Α., Εγγονόπουλος Ν., Γκάτσος Ν., Καραντώνης Α., Καρέλλη Ζ., Καρυωτάκης Κ., Καββαδίας Ν., Καζαντζάκης Ν., Μάτσας Α., Μελισσάνθη, Ουράνης Κ., Παναγιωτόπουλος Ι.Μ., Παπασιώνης Τ., Παππάς Ν., Πεντζίκης Ν.Γ., Πρεβελάκης Π., Ρίτσος Γ., Σαραντάρης Γ., Σεφέρης Γ., Σικελιανός Α., Θέμελης Γ., Βαφόπουλος Γ.Τ., Βάρναλης Κ., Βρεττάκος Ν.
239. *This is Greek women poeta*, Katerina Anghelaki-Rooke, Introd. San Francisco. Wire Press, 1982. (*Women poete under the age of 40*).
240. *Six modern Greek poets*. Edited and translated by John Stathatos. London, Oasis Books, 1975. 90p.
Σεφέρης Γ., Ρίτσος Γ., Σινόπουλος Τ., Σαχτούρης Μ., Αλεξάνδρου Α., Βακαλό Ε.
241. *Resistance, exile and love. An anthology of post-war greek poetry*. Translated and edited by Nikos Spanias. New York, Pella Publishing Company, 1977. 170p.
Αναγνωστάκης Μ., Αντωνίου Τ., Άθας Θ., Δάλλας Γ., Δεπούνης Ι., Δούκαρης Δ., Φωτιάδης Θ., Γεράνης Στ., Κατσαρός Μ., Κοκκίνης Σπ., Κύρου Κλ., Λειβαδίτης Τ., Μανουσάκης Γ., Παπαδίτσας Δ., Σπάνιας Ν., Θασίτης Π., Βακαλό Ε., Βαρβιτσιώτης Τ.
242. *Contemporary Greek women poets*. Translated by Eleni Fourtouni. Thelphini Press, New Haven, Connecticut 1978. 74p.
Θεοδώρου Β., Μπούμη-Παπά Ρ., Αξιώτη Μ., Μπίτα Α., Αγγελάκη-Ρουκ Κ., Δημουλά Κ., Μαστοράκη Τζ., Φουρτούνη Ε.
243. *Twenty contemporary Greek poets*. Edited by Dinos Siotis & John Chioles. Introduction by Nanos Valaoritis. San Francisco. Wire Press. 1979. 130p.
Αγγελάκη-Ρουκ Κ., Μπεκατώρος Στ., Χρονάς Γ., Δαλακούρα Β., Φωστιέρης Α., Χατζιδάκη Ν., Κακουλίδης Γ., Κοντός Γ., Λαϊνά Μ., Μαστοράκη Τζ., Παμπούδη Π., Πατίλης Γ., Πούλιος Α., Σιώτης Π., Σταθάτος Ι., Στεριάδης Β., Δανιήλ Γ., Βαλαβανίδης Κ., Βαγενάς Ν., Υφαντής Γ.
244. *Voices of modern Greece*. Selected poems by Cavafy, Sikelianos, Seferis, Elytis, Gatsos. Edited and translated by Edmund Keeley and Philip Sherrard. Princeton, Princeton University Press, 1981. 203p.
245. *4 Greek women. Love poems*. Translated by Eleni Fourtouni. Thelphini Press. New Haven, Connecticut 1982. 79p.
Θεοδώρου Β., Παυλοπούλου Αγ., Αγγελάκη-Ρουκ Κ., Φουρτούνη Ε.
246. *The Greeks. A celebration of the Greek people through poetry and photographs*. Edited, translated, with an epilogue by Kimon Friar. Photographs by John Veltri. Preface by Lawrence Durrell. Commentary by Odysseus Elytis. New York, Doubleday, 1984.
Σεφέρης Γ., Ρίτσος Γ., Θέμελης Γ., Ελύτης Ο., Μάτσας Α., Καζαντζάκης Ν., Βακαλό Ε., Παπαδίτσας Δ.Π., Σαραντάρης Γ., Βαφόπουλος Γ.
247. *Greek women in Resistance. Journals – oral histories*. Selected, translated and introduced by Eleni Fourtouni. Thelphini Press, Connecticut. 190p.
Θεοδώρου Β., Φωτάκη Ευ., Μαυροειδή-Παντελέσκου Α.
248. *Modern Greek Studies Yearbook*. Theofanis G. Stavrou, ed. Minneapolis, Minn., Univ. of Minnesota. v. 1, Dec. 1982.